

Ehl-i Re'ÿ -Ehl-i Hadîs Perspektifi ve Sahâbe

Mehmet Çetinkaya | 0000-0003-2943-3494 | mehmetcetinkaya@artuklu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi | Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı |
Mardin, Türkiye

ROR : 0396cd675

Öz

İslâm düşünce tarihinde en önemli ekollerden biri Ehl-i hadîstir. Ehl-i hadîs'in karşısında yer alan ekol ise Ehl-i re'ÿ'dir. İki ekol arasında hem fikhî hem itikadî alanda tartışma ve gerilimler yaşanmıştır. II. yüzyılda tebeyyün eden ve III. yüzyılda tırmanan bu tartışmaların İslâm düşüncesine etkisi derin ve kapsamlı olmuştur. Bu iki farklı ekolün perspektifinin sahâbe döneminde karşılığı var mıydı, varsa hangi boyutlarda vardı? Bu sorunun cevabı etkilerin incelenmesini değil nüve ve kökeninin incelenmesi anlamına gelmektedir. Bu konuda iddiamız olaylara rasyonel bakmaya meyilli re'ÿcilik ile dini Hz. Peygamber'i taklit etmek olarak gören nakilciliğin sahâbe içerisinde karşılığının kesinlikle var olduğudur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hayatın akışı içinde ortaya çıkan mesele ve olayları çözüme bağlama ihtiyacına cevap vermede bilgili, yetenekli ve öne çıkan sahâbe, sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Bu hususta ashop içinde öne çıkanlar genelde Ehl-i re'ÿ düşüncesine yakın olan kimselerdir. Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd gibi önde gelen sahâbîler öncelikle diğer sahâbîlerin soruları olmak üzere halkın da sorularına cevap veriyorlardı. Onların cevap ve fetvalarıyla Ehl-i hadîs perspektifinin sahâbe dönemindeki nüvesi veya temsilcisi diye bahsedeceğimiz Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik gibi sahâbenin din anlayışı arasında bariz farklar vardır. Sahâbe arasındaki bu fark Ehl-i re'ÿ -Ehl-i hadîs farkıyla aynı olmamakla beraber parçaları birleştirme-parçacı bakış, anlama ve tabi olma-taklit etme noktasında benzeşmektedir. Bu bakış açısı benzerliği ve farkı Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs oluşumunun asli ve temel sebebidir. Rivayet ve hükümlerde sahâbe arasındaki rivayet ve görüş farklılıklarının temelinde rasyonel bakış ile parçacı/nakilci bakış farkının olması bu iddiayı güçlendirir. Başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin bazı söz ve uygulamaları rasyonel bakışın nakilci perspektiften farkını ortaya koyar. Dolayısıyla Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs perspektifinin ilk nüveleri sahâbe döneminde vardı ve iki nüvenin ayrışması sahâbe döneminde başlamıştır. Rasyonel tarafı ve bilgisi önde olan sahâbe, hadis rivayeti; âyet, sünnet ve akıl ile çeliştiğinde bu rivayetleri ya düzeltmişler ya da reddetmişlerdir. Bu makalede nakilci sahâbenin yanlış anlama ve bazı hadis tasarruflarının hadislerde nasıl bir anlam kaymasına sebep olduğu da ele alınmıştır. Şimdiye kadar Ehl-i hadîs'in iddiasına göre sahâbe kendisi gibi düşünüyor ve yaşıyordu. Bu makalede durumun Ehl-i hadîs'in dediği gibi olmadığı Ehl-i re'ÿ ile fakih sahâbelerin aslında ekseriyetle aynı yahut yakın bir perspektife sahip oldukları gösterilmeye çalışılmıştır. Buna göre Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs aslında bir bakış açısı olarak sahâbe döneminde karşılığı vardı ve bu konuda farklı perspektifin getirdiği farklı kanaat ve hadis yorumları vardır. Bu çalışmada sahâbe

arasındaki fikrî ihtilaf ve tashihlerden yola çıkarak iki ekol farkının mukayesesi yapılmıştır. Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs perspektifinin sahâbedeki yansımalarını veya sahâbenin Ehl-i re'ÿ -Ehl-i hadîs ayrışmasına nüve olmasını ele alan bir çalışma yoktur. Bu çalışmada bu boşluğu doldurmaya çalıştık. Böylece sahâbe arasındaki ihtilâfların kaynağının perspektif farkından kaynaklandığını ve bu farkın Ehl-i re'ÿ-Ehl-i hadîs perspektif farkının sahâbedeki izdüşümü olduğu tespiti yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Mezhepleri, Hadis, Sahâbe, Rivayet, Sünnet

Atıf Bilgisi

Çetinkaya, Mehmet. "Ehl-i Re'ÿ -Ehl-i Hadîs Perspektifi ve Sahâbe". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 10/2 (Aralık 2024), 529-561. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.2.07>

Geliş Tarihi	21.08.2024
Kabul Tarihi	29.11.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith Perspective and Sahaba

Mehmet Çetinkaya | 0000-0003-2943-3494 | mehmetcetinkaya@artuklu.edu.tr

Assist. Prof. | Mardin Artuklu University | Faculty of Islamic Sciences, Department of Sufism |
Mardin, Türkiye

ROR : 0396cd675

Abstract

One of the most important schools in the history of Islamic thought is Ahl al-hadīth. The school opposed to Ahl al-hadīth is Ahl al-re'y. There were debates and tensions between the two schools in both jurisprudence and theology. The impact of these debates, which emerged in the second century and escalated in the third century, on Islamic thought was profound and comprehensive. Did the perspectives of these two different schools have a counterpart in the period of the Companions, and if so, to what extent? The answer to this question does not mean examining the effects, but examining their nucleus and origin. Our claim in this regard is that re'yism, which tends to look at events rationally, and nakilism, which sees religion as imitating the Prophet, definitely had their counterparts among the Companions. The Companions, who were knowledgeable, skilled and prominent in responding to the need to resolve the issues and events that arose in the course of life after the Prophet's death, tried to answer the questions. In this regard, the prominent ones among the Companions were generally those who were close to the Ahl al-Ra'y. Prominent Companions such as 'Abdullah b. 'Abbas and 'Abdullah b. Mas'ūd would answer the questions of the other Companions and the public. There are clear differences between their answers and fatwas and the understanding of religion of the Companions such as 'Abdullah b. 'Umar and Anas b. Mālik, whom we will refer to as the nucleus or representative of the Ahl al-hadīth perspective in the Companions' period. Although this difference between the Sahāba is not the same as the difference between Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadīth, it is similar in terms of combining parts-partialist view, understanding and being subject to and imitating. This similarity and difference in perspective is the main and fundamental reason for the formation of Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadīth. The fact that the difference between the rational view and the fragmentary/transmissionist view is the basis of the differences in narrations and opinions among the Companions in narrations and rulings strengthens this claim. Some of the sayings and practices of 'A'isha, 'Umar, 'Abdullah b. 'Abbās, 'Abdullah b. Mas'ūd, Mu'āz b. Jabal, Abū Bakr, and 'Alī reveal the difference between the rational perspective and the transmissionist perspective. Therefore, the first nuclei of the Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadīth perspectives existed during the period of the Companions, and the divergence of the two nuclei began during the period of the Companions. The Companions, whose rational side and knowledge were at the forefront, either corrected or rejected the hadīth narrations when they contradicted the verses, Sunnah, and reason. This article discusses how the misunderstandings and misappropriations of some hadīths by the transmitting Companions

led to a shift in the meaning of the hadiths. Until now, Ahl al-hadith has claimed that the Companions thought and lived as they did. In this article, it is tried to show that the situation is not as Ahl al-Hadith says, but that the Ahl al-Ra'y and the faqih Companions actually had the same or a close perspective. Accordingly, Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith actually had a counterpart as a point of view in the period of the Companions, and we see the different opinions and different interpretations of hadith brought about by different perspectives on this issue among the Companions. In this study, a comparison of the differences between the two schools is made based on the intellectual disputes and corrections among the Companions. There is no study that deals with the reflections of the Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith perspectives on the Companions or the Companions as the nucleus of the Ahl al-Ra'y - Ahl al-Hadith divergence. In this study, we have tried to fill this gap. Thus, it has been determined that the source of the disagreements among the Companions is due to the difference in perspective, and that this difference is the projection of the Ahl al-Ra'y - Ahl al-Hadith perspective difference in the Companions.

Keywords

Islamic Sects, Hadith, Narration, Sunnah, Sahaba

Citation

Çetinkaya, Mehmet. "Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith Perspective and Sahaba". *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 10/2 (December 2024), 529-561. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2024.10.2.07>

Date of Submission	21.08.2024
Date of Acceptance	29.11.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

İslâm düşünce tarihinde Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'ÿ iki farklı düşünme biçimini ifade eden iki farklı ekoldür. Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'ÿ adlarının ifade ettiği anlam dönemlere göre değişmekle beraber ilk dönemde ifade ettiği anlamı dikkate almak gerekir. Buna göre Ehl-i hadîs bir meselenin çözümünde nakle ve hadise dayanılması gerektiğini ileri süren bakış açısını temsil eder. Ehl-i hadîs Hz. Peygamber'in fiillerini sebep, illet, hikmet ve maksadına bakmaksızın aynen gördükleri gibi yapma eğiliminde olmuştur.¹ Bu eğilimin sahâbedeki karşılığı şekli itibayla öne çıkanlardır. Onlar Hz. Peygamber'i nasıl gördülerse taklit etmeye çalışmışlardır. Örneğin Abdullah b. Ömer hac yolunda olan bir ağacın altında uyur ve Resûlullah'ın da bu ağacın altında uyduğunu söylerdi.²

Re'ÿ aklî metotlarla ulaşılan görüştür. Ehl-i re'ÿ ise re'ÿ taraftarı kimseler demektir.³ Dirâyet yönü güçlü olan sahâbe, Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını kavramaya çalışmış, söz ve fiillerinin sebebi, maksadını gözetmişlerdir. Bu makalede olaylara rasyonel bakmaya meyilli re'ÿcilik ile dini Hz. Peygamber'i taklit etmek olarak gören nakilciliğin sahâbe içerisinde karşılığının var olduğunu ispat için Hz. Peygamber'in şahitliğiyle re'ÿ yapan sahâbe örnekleri dikkate alınmıştır. Bu makalede Ehl-i re'ÿ perspektifinin sahâbedeki karşılığının nasıl olduğuna dair 25 kadar örnekle iktifa edilmiştir.

Sahâbe ezberleme, anlama, kavrama, zekâ ve muhakeme açısından, birbirlerinden farklıydı.⁴ Bu farklılıklar sünnet ve olayları farklı yorumlamayı netice vermiştir. Mezkûr farklılıklar için eserlerde “muhaddis ve fakih sahâbiler” şeklinde iki farklı sünnet anlayışının var olduğu tespitleri yapılmıştır.⁵ Böylece farklılığın aslında bir perspektif farkı olduğu ve gelecekte Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs'in oluşumuna kaynaklık ettiği konu edilmiştir. Sahâbe arasında re'ÿ ehli olanlar sahâbenin önderleri özellikle de ilim yönünden temayüz edenleridir. Sahâbe arasında makul görüşü temsil eden ve daha çok rasyonel duruşuyla öne çıkan sahâbelerden başta Hz. Âişe olmak üzere Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Muâz b. Cebel, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin bazı söz ve uygulamaları rasyonel bakışın ideal örneklerindedir.

Öte yandan Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Ebû 'Saîd el-Hudrî, Ebû Zerr, Ebû'd-Derdâ, Abdullah b. Amr gibi sahâbe rivayet ve nakil ile ön plana çıkmışlardır. Parçacı/nakilci ya da zâhirî/lafzî bakışa sahip bu ikinci grup için Ehl-i hadîs'in nüvesidir denilebilir. Bu perspektifin baskın olduğu kimseler Hz. Peygamberi her türlü taklit etmeye

¹ Bünyamin Erul, “Sahâbenin Sünnet Anlayışı”, *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*, 2 (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 44/17.

² Erul, “Sahâbenin Sünnet Anlayışı”, 44/19.

³ M. Esad Kılıçer, “Ehl-i Re'ÿ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/520.

⁴ Erul, “Sahâbenin Sünnet Anlayışı”, 44/13.

⁵ Bkz. Erul, “Sahâbenin Sünnet Anlayışı”, 44/13.

daha çok önem veriyorlardı. Kanaatimizce bu bakış açısı farkı Ehl-i re'yy ve Ehl-i hadîs oluşumunun asli ve temel sebebidir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadis taraftarları büyüyecek, toplumsallaşacak ve İslâm düşüncesinin aktığı vadinin zeminini inşa etme ayrıcalığını kazanacaklardır.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra, bazı sahâbiler kendi re'yyleriyle görüş bildiriyor bazı sahâbiler ise nakil ve eserden taviz vermiyordu. Sahâbe arasındaki bu farklılık bir firkalaşma olacak seviyede değildi. Ancak gelecekte teşekkül edecek olan Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'yy ekollerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sahâbe için de geçerli olan iki farklı yaklaşımın farkı Ehl-i hadîs'in nasların zâhirî/literal anlamını esas alması, sünneti de taklit üzerinden götürmesi, Ehl-i re'yy'in ise nasların makâsıdını dikkate alması ve gelen rivayet rivayetlerin bir bütünlük içinde değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Her iki fırka da hadisleri hüküm kaynağı kabul etmiştir. Dolayısıyla ayrışma bu hadislerin nasıl anlaşılacağı noktasındadır. Aslında bu iki farklı perspektif sahâbe döneminde de vardı.

Hadisleri ezberlemede, rivayet etmede ve başkalarına nakletmede sahâbe arasındaki farklılık tabii bir mesele olmakla birlikte farklılığın boyutu ve sebeplerinin bilinmesi hadis ve sünnetin daha doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Mezkûr farklılıkların bir sonucu olarak sahâbe birbirini eleştirmiştir. Bu eleştiri ve düzeltmelerin daha sonra tâbiîn döneminde Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve ashâbının da hadis usulünde önermeleri Ehl-i re'yy in en büyük temsilcisi olan Ebû Hanîfe'nin hadis ahzı perspektifiyle Hz. Âişe gibi Ehl-i re'yy perspektifine sahip sahâbenin bakış açısının aynılığını veya yakınlığını gösterir.

Ehl-i re'yy düşüncesinin en bariz tebeyyün ettiği sahâbî Hz. Âişe'dir. Yaşadığı dönemde kadın olmanın dezavantajlarına rağmen Hz. Peygamber'in ve sünnetin doğru anlaşılması noktasında büyük hizmetler vermiştir. Bedreddin Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) kaleme aldığı Hz. Âişe'nin Sahâbeye Yönelttiği Eleştiriler olarak tercüme edilen eserde “الإجابة لإيراد ما استدرسته عائشة على الصحابة” Hz. Âişe'nin sahâbenin bazı yanlış anlamalarını nasıl düzelttiğine dair çok sayıda örnekler vardır. Konuyla ilgili olarak başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere diğer hadis kaynakları ve şerhlerinden istifade ettik. Zerkeşî'nin, *el-İcâbe*, İbn Kuteybe'nin *Te'vili muhtelifi'l-hadîs*, Hatîb Bağdâdî'nin, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, İbn Hacer'in, *Fethu'l-bârî*, Ebû Yusuf'un, *'Kitabü'l-harac*, İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, İbn Haldun'un *Mukaddime* kitaplarında konumuzla ilgili önemli değerlendirmeler vardır.

Günümüz çalışmalarından ise Ahmed Emin'in, *Fecrü'l-İslâm Hayri Kırbasoğlu'nun, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Süleyman Uludağ'ın *İslâm Düşüncesinin Yapısı* vb. kitaplarını zikretmek gerekir. Keza *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddeleri de günümüz temel kaynaklarından. Son dönemde Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'yy'e ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Mehmet Özşenel'in *İlk Dönem Hadis-re'yy Tartışmaları Şeybânî Örneği* ile Bünyamin Erul'un *Sahâbenin Sünnet Anlayışı* adlı doktora tezleri bahse değerdir. Çalışmada sahâbe arasındaki farkların detayları gösterilerek iki ekol farkının mukayesesine işaret edilmiştir. Lakin bu iki ekolün perspektifinin sahâbedeki yansımalarını veya nüve olmasını ele alan bir çalışma yoktur. Bu çalışmayla olayları rasyonel zeminde değerlendirme veya

eşya arasındaki irtibat hakikatini dikkate almaya çalışan bakış açısının dönemin şartlarına göre sahâbede de var olduğu örneklerle ispata çalışılmıştır. Böylece bu makale bir nebze de olsa bu sahadaki bir boşluğu dolduracaktır. Makalede ilk dönem Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'ÿ ekollerinin karşılaştırması yapılarak bu farkın sahâbede olup olmadığı, re'ÿ örnekleri üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Sahâbe arasındaki dinî, ilmî, fikhî ve bazen de itikadî bazı ihtilafların kaynağının perspektif farkından kaynaklandığını dolayısıyla bu farkın Ehl-i re'ÿ -Ehl-i hadîs perspektif farkının sahâbedeki izdüşümü olduğu tespiti yapılmıştır.

1. Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'ÿ Düşüncesi

Ehl-i hadîs/Ashâb-ı hadîs/Eseriyye/Selef, ilk Müslüman büyükleri ve geçmişteki dindar şahıslar tarafından takip edilen mezhep ve tutulan yol manasına gelmektedir. Ehl-i hadîs hadis öğrenim ve öğretimiyle uğraşanlar olarak tarif edilir.⁶ Hadis taraftarları olarak Ehl-i hadîs meselelerde muhakkak bir hadise dayanılması gerektiğini ileri süren bakış açısını temsil eder. Ahmed b. Hanbel'in tarifine göre Ehl-i hadîs "hadise göre amel etmeye çalışan kimse"dir.⁷ Bu tarif Ehl-i hadîs'in meseleleri hükme bağlamada Ehl-i re'ÿ'den farkına da işaret eder. Bir tanıma göre Ehl-i hadîs'in hadisle isimlendirilmesinin sebebi hadisle meşgul olmaları, rivayetleri nakletmeyle, hükümleri rivayetlere dayandırmayla meşgul olmaları, açık ve gizli kıyası kullanmamalarıdır.⁸

Ehl-i hadîs'in hadis edebiyatını oluşturan entelijansiya olmakla birlikte bir itikadî mezhep olma hüviyeti de vardır. Eş'arî *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*'de Ashâb-ı 'hadîs'i müstakil bir mezhep olarak zikreder.⁹ Ehl-i hadîs bakış açısı tarih içinde değişmekle beraber ekseriyetle Hanbelîler tarafından temsil edilmiştir. Hadislere şeklen bağlı kalmayı savunan Zâhirîler, Şâfiî ve Mâlikîler de Ehl-i hadîs içinde kabul edilmiştir.¹⁰

Ehl-i hadîs'e göre din nakledilen rivayetlerdir. Onlar ilmi, hadis ezberleme ve nakletme olarak anlamışlardır. Bu düşüncüyü destekleyen hadis rivayetleri de vardır. Ehl-i hadîs, hadisleri yoruma tâbi tutmadan uygulamaya çalışır ve naklî ilimlerle ilgilenir. Ehl-i hadîs ilim talep etmeyi sadece hadis yazmak ve rivayet etmek olarak görmüştür. Keza ilimden bahseden hadisleri de hadislerle meşguliyet olarak anlamışlardır.¹¹ Evzâî şöyle der: "İlim

⁶ Abdullah Aydınlı - Salim Ögüt, "Ehl-i Hadîs" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 10/508.

⁷ Aydınlı - Ögüt, "Ehl-i Hadîs", 10/508.

⁸ Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, critical ed. Emir Ali Mehnâ - Ali Hasan Fâûr (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001), 245.

⁹ Ebü'l-Hasan b. Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilafü'l-musallîn*, critical ed. Naim Zarzûr (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990), 65.

¹⁰ Şehristânî, *Milel*, 1/217.

¹¹ Muhammed Taki Usmânî, *Sünnet'in Bağlayıcılığı*, çev. İbrahim Kutluay (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 86.

Resûlullah'ın ashâbından gelenlerdir, onlardan gelmeyenler ilim değildir."¹² Keza hadis taraftarları en faziletli amelin ilim yani hadisle meşguliyet olduğunu söylemiştir.¹³ Hatta bir dönem *ilim* re'ÿyin karşıtı olarak kullanılmıştır.¹⁴

Ehl-i hadîs yeni olan hüküm ve durumları bid'at olarak nitelendirmiş, bid'at kabul ettiği bu şeyleri reddederek sünnet dediği hüküm ve durumlarda ısrarını sürdürmüştür. Zamanla ve mezhepsel mücadelelerin etkisiyle bid'at ve sünnet birbirine zıt iki kavram anlamı kazanmıştır. Mezkûr zıtlık *Sünen-i 'Evzâî*'de şöyle ifade edilir: "*Bir toplumun dinlerinde ihdas ettikleri her bid'atin karşılığında Allah o bid'atin dengi bir sünneti onlardan çekip alır ve kıyamete kadar onlara iade etmez.*"¹⁵ Ehl-i hadîs Ehl-i re'ÿ'e karşı avantajı olan hadisin çerçevesini genişletmiş, farklı iki kavram olmasına rağmen hadisle sünneti müradif iki kavram gibi birbirine yaklaştırmış, aynı zamanda sünnetin de Kur'an gibi vahiy olduğunu tezini öne sürmüştür. Bu hususta da oldukça başarılı olmuştur. Konuyla ilgili olarak Hasan b. Atiyye (ö. 130/748) şöyle der: "Cebrâil nasıl Resûlullah'a Kur'an'ı indiriyorsa Sünnet'i de aynı şekilde indirdi"¹⁶

Re'ÿ hakkında açık bir nas bulunmayan bir konuda aklî metotlarla ulaşılan görüştür. Ehl-i re'ÿ ise re'ÿ taraftarı kimseler demektir.¹⁷ Ehl-i re'ÿ başta II. yüzyıldan itibaren Irak'ta kurulan özellikle de Kûfe'de gelişme gösteren ilmî faaliyetin tarzını benimseyenlere verilen addır. Ehl-i re'ÿ ekolleşme ve mezhepleşmelerle beraber tarih boyunca farklı anlamlar kazanmıştır. En genel anlamı Hâricîlik, Mürcie, Şi'a ve Mu'tezile gibi mezheplere toptan Sâhibü'r-re'ÿ/Ehl-i re'ÿ olarak ad verilmesidir. Keza Ehl-i re'ÿ ve diğer mezheplere 'Ehlü'l-Bid'at' ismi de kullanılmıştır.¹⁸

Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'ÿ arasında perspektif farkı vardır. Bu fark zamanla daha da büyümüş, karşılıklı ithamlar iki farklı düşünme biçimini karşı karşıya getirmiştir. Bu mücadelede ashâba yakınlık bir üstünlük olarak addedilmiştir. Ehl-i hadîs, sahâbenin kendisinin tarafında olduğunu iddia etmiş ve muhaliflerini sahâbeyi terk etmekle suçlamıştır. Bu meyanda mesela Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd gibi

¹² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, critical ed. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz - Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'r-Reyyan li't-Türas, 1987), 13: 291.

¹³ Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1972), 127.

¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13: 291; Muhammed Âbid Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu* (İstanbul: Kitabevi, 2001), 72.

¹⁵ Abdurraman b. Amr Evzâî, *Sünen-i Evzâî*, trans. Pekcan Ali et al. (Konya: Armağan Kitap, 2012), 349.

¹⁶ Evzâî, *Sünen-i Evzâî*, 33.

¹⁷ Kılıçer, "Ehl-i re'ÿ", 10/520.

¹⁸ Mehmet Çetinkaya, *Sahîh-i Buhari ve Mezhepler* (Ankara: İlahiyat, 2023), 60.

önde gelen sahâbeden re'yi zemmeden rivayetlerde bulunmuşlardır.¹⁹ Halbuki yukarıda adı geçen üç sahâbenin de Ehl-i re'yi sayılabilecek özellikleri vardır. Hatta verilecek örneklerde görüleceği üzere Hz. Ömer maslahata dayanarak açık muhkem bir âyetin hükmünü değiştirebiliyordu. Bu hususta, Hz. Ömer Ehl-i re'y'den çok daha re'y ehli olarak görünmektedir. Re'yi zemmeden rivayetlere karşılık Ehl-i re'y taraftarları da sahâbilerden aksi yönde rivayetlerde bulunmuşlardır. Haliyle çelişen bu rivayetleri muhaddisler telif etmeye çalışmışlardır.²⁰ İki yönlü rivayetler aslında iki farklı ekolün mücadelesine işaret etmektedir. Hadis literatüründe iki tarafın da lehinde hadis rivayetleri vardır. Taklit ve nakilcilik, aklını kullanmamayla ilgili rivayetler hadis edebiyatında hiç yer bulamazken, re'y aleyhindeki rivayetleri *Ebû Dâvud*, *İbn Mâce*, *Tirmizî* ve *Müsned* gibi hadis kaynaklarında görmek mümkündür. Bu rivayetlerin otoritesiyle yerilen re'y daha çok bid'at mânasını ifade edecek bir mânaya evrilmiştir. Tartışmanın yarattığı gerilimle beraber Ehl-i hadîs, Ehl-i re'y'i de bir dönem heretik kabul etmiştir.²¹

Ehl-i re'y olmak yani bir konuda görüş bildirmek için o konuyu bilmek, muhakeme etmek, düşünme metotlarını kullanmak gerekirken Ehl-i hadîs olmak için râvi olmak yani hafıza yeterlidir. Re'y herkesin yapamayacağı bir iştir, ona yetenekli olanlar yapabilir. Rivayet ise güven telkin etmek kaydıyla toplumun her kesiminden herkesin yapabileceği bir iştir. Rivayette bulunmanın itibar, tarihe adını yazdırma ve gelir kaynağı vesilesi olmayla beraber izdihamlı kalabalıkların rivayet etme ve hadis dinlemeye teveccüh etmesi beklenir. Zaten II. ve III. yüzyılda durum tam da anlatıldığı gibi olmuştur. II. yüzyılda hadis rivayeti, halkların teveccühü sebebiyle şehir meydanlarında ve cuma camilerinde aynı anda binlerce, on binlerce insanın katıldığı bir gösteriş, itibar ve kazanç vesilesine dönüşmüştür.²² Dolayısıyla Ehl-i hadîsin arkasında büyük halk kalabalıkları varken, Ehl-i re'y için bu durum söz konusu değildi. Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'y in çatışmasında bu gerçeğin dikkate alınması çok önemlidir. Ki bu yüzden Ehl-i hadîs'in kalabalıkları sürükleyen kitle olarak daha cüretkâr olduğunu görmekteyiz.

Muhaddislerden Yezid b. Zurey (ö. 182/798) Ehl-i re'y'in 'sünnet düşmanı' "أعداء السنة" olduğunu söylemiştir.²³ Şa'cîbî (ö. 104/722) Ehl-i re'y hakkında "Şunların Resûlullah'tan rivayetlerini al, re'yleri ile söylediklerini ise tuvalete at,"²⁴ demiştir. Bu ve benzeri itham ve tahkirler karşılıklı atışmaları doğurmuş ve her iki grubun birbirlerini kâfir ilan etmeleri aşırılığına kadar götürmüştür.

¹⁹ Ahmed Emin, *Fecrül-İslâm "İslam'ın Doğuşu"*, çev. Ahmed Serdaroğlu (Ankara: Kılıç Yayınları, 1976), 352.

²⁰ Ahmed Emin, *Fecrül-İslâm*, 352.

²¹ M. Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 31.

²² Aydınlı - Öğüt, "Ehl-i Hadîs", 10/508.

²³ Bağdâdî, *Şeref*, 7.

²⁴ Dârimî, "Mukaddime", 23.

Ehl-i re'ÿ ile Ehl-i hadîs çatışmasının hadis üzerindeki etkisine bir örnek verecek olursak; “Resûlullah kurban edeceği hayvanın boynuna iki takunya takıp, Zülhüleyfe denilen yerde kurbanlık olduğunu belirtmek için hayvanın sağ tarafını yararak kan akıttı,”²⁵ hadisini Vekî' b. el-Cerrâh er-Ruâsî (ö. 197/812) rivayet eder ve şöyle der: “Bu konuda Ehl-i re'ÿ'in görüşlerine bakmayın! Çünkü kurbanlık hayvanı iş'âr sünnet, onların sözleri bid'attır.”²⁶ Ebû Hanîfe'nin gönderme yapmasının sebebi kurban edilecek hayvana kesici bir aletle işaret koymayı ve kan akıtmayı Ebû Hanîfe'nin müslle yapmak olarak görmesi ve reddetmesidir. Ebû Hanîfe hayvana iş'âr yerine taklîdi (boynuna bir şey asmayı) daha münasip görmüştür. Vekî' “Resûlullah kurbanlık develere işaret koymak üzere hayvanı yaraladı. Ebû Hanîfe ise bu işe müslle diyor”, demiş, mecliste bulunan biri, itiraz ederek Ebû Hanîfe'nin İbrâhîm en-Nehaî'den naklettiğini söyleyince, 'Vekî' çok kızar ve şöyle der: “Ben sana Peygamber söyledi diyorum sen bana İbrâhîm söyledi diyorsun, bu sözünden vazgeçinceye kadar hapsi nasıl da hak etmişsin,” dedi.²⁷ Şâfiî'nin hocası olan 'Vekî'in Ebû Hanîfe'ye karşı tavrı Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'ÿ arasındaki zihniyet farkının bariz işaretlerinden biridir. 'Vekî' Ebû Hanîfe'nin 200 hadise muhalefet ettiğini söyler.²⁸ Ehl-i hadîs'in Ebû Hanîfe'ye bu denli tavırlı olmasının nedeni re'ÿ ehli olmasındandır.²⁹ Ehl-i hadîs ve Hanbelî çevresinin Ebû Hanîfe'yi tenkit ve tarizleri ölümünden 500 yıl sonra bile devam etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ehl-i re'ÿ'den hadis rivayet edilmez” fetvası vermiştir.³⁰ Şam Ehl-i hadîs'inden Evzâi "Biz Ebû 'Hanîfe'yi re'ÿre'ÿi için kınamıyoruz, hepimiz re'ÿy yapıyoruz. Bizim onu kınadığımız şey şudur ki biri ona bir hadis getiriyor o, hadise muhalefet ediyor” demiştir.³¹

İslâm düşüncesinde rasyonel kültürün en güçlü temsilcisi olan Mu'tezile dini metinleri akli ön plana alarak okuyordu. Eseriye bunu dalâlete düşmek olarak görmüş, tartışmaların şiddetlenmesiyle Selefîye'de bir entelektüalizm karşıtlığına sebep olmuş ve bu tepkisellik

²⁵ Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, 1955), “Hac”, 64; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Hac”, 110; Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Hac”, 67.

²⁶ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, “Hac”, 67.

²⁷ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, “Hac”, 67.

²⁸ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah en-Nemerî el-Kurtûbî İbn Abdilber, *el-İntikâ fi fezâilî'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ: Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Medenî, Muhammed b. İdris eş-Şafî el-Muttalibî, Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit el-Kûfî* (Beyrut: Dâru'lDâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1997), 151.

²⁹ Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selam*, critical ed. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'lDâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2004), 15: 512; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2004), 2/108.

³⁰ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî İbn Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl* (Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001), 2/102.

³¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, ed. Muhammed Muhyiddin el-Asfar (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1999), 103.

aynı zamanda dinî nasları okuma biçimi haline gelmiştir.³² Mu'tezile ve Ehl-i re'y , Ehl-i hadîs'in bazı hadis rivayetlerini akla ya da nasların ruhuna muhalefet etmesi sebebiyle reddetmiştir.³³ Keza Ehl-i re'y ve Mu'tezile, hadisçileri çelişkili rivayetlerde bulunmak, dinde olmayan şeyleri rivayet etmek, rivayet ettikleri hadisleri anlamamakla itham ediyorlardı. Şekilcilikle, mânâyı dikkate almadıkları iddiasıyla onlara Haşviye (dolgu malzemesi) diyorlardı. Bir diğer suçlama dinden olmayan rivayetleri hadis olarak naklederek farkında olmadan farklı din anlayışlarına kaynak yaratmaktı.³⁴

Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemde rasyonel bakışın daha yoğun olup, Hız. Peygamber'in vefatından sonra taklitçiliğin artması, uzun vadede ise rasyonel bakışın azalarak zayıflaması dikkate değer bir olaydır. Bu süreç ve görüş farkı zamanla Ehl-i re'y ve Ehl-i hadîs ekollerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İki farklı ekolün oluşması ve gelişmesi ister istemez iki ekolü karşı karşıya getirmiştir. Sorunları çözme noktasında Ehl-i re'y daha avantajlıydı. Zira rivayetin olmadığı yerde re'yle fetva veriyorlardı. Nakilcilerin ise o konuyla ilgili bir rivayet bulmaları gerekiyordu. Olaylar sonsuz, rivayetler sınırlı olduğuna göre meselelere çözüm getirmede Ehl-i re'y'in avantajlı olduğu açıktır. Ehl-i hadîs/Eseriyye bu yarıştan geri kalmamak için bir iddiaya göre her konuda bir hadis bulma yarışına girmiştir. Kanaatimizce hadis edebiyatında hadis uydurmanın gizli sebeplerinden biri de Ehl-i re'y-Ehl-i hadîs çatışmalarının yarattığı grup taassubuyla bazı rivayetlere hak etmediği değer verilmesi veya Ehl-i re'yi red için rivayet bulmaya kuvvetli istektir.

Bahsi geçen sorunlara çözüm bulmadaki avantajıyla ilk dönemde Ehl-i re'y fakihleri öne çıkmışlar ve Eseriyye'yi gölgede bırakmışlardır. Özellikle Ebû Hanîfe ve öğrencilerinin fıkhı, farkı iyice açmıştır. Görüş farkları artmış, aynı zamanda iki ekol farkı da artmıştır. Bu farkın oluşmasında bir diğer etken Hicazlılar'ın Iraklılar'dan daha çok hadis rivayet etmesidir.³⁵ Az hadis rivayetinin bir sebebi de Ehl-i re'y'in imamlarından Ebû Hanîfe'nin hadis rivayetinde sıkı şartları olması ve senedi kesin ve güvenilir olan hadisleri bile, eğer akılla çatışan bir husus varsa, bunları da zayıf kabul etmesidir.³⁶ İtikadî konularda da görüş farkları tebeyyün ettikçe tartışmalar şiddetlenmiş ve karşılıklı suçlama, yekdiğerini kâfir ilan etme aşaması da yaşanmıştır. İhtilâfların reddiyelere, hadis, fıkıh ve kelam kitaplarına taşmasıyla entelektüel tartışmalar literatür oluşumunu etkilemiştir. Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'y/mütekellimîn tartışmalarının hadis, fıkıh ve kelâm literatürüne katkısı kayda değerdir.

³² İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdulcebbar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 41.

³³ Mehmet Çetinkaya - Mehmet Kubat, "Mihne ve Mezhepsel Etkileri", *İnönü University International Journal of Social Sciences* 13/1 (2024), 181.

³⁴ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî Abdülcebbar et al., *Fadlül-i'tizâl ve tabakâtül-Mu'tezile*, critical ed. Fuâd Seyyid (Beyrut: el-Ma'hedu'l-Almaniyyu li'l-Ebhâsi'-Şarkiiye, 2017), 242.

³⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (İstanbul: Yeni Şafak, 2004), 2/621.

³⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2/621.

Ehl-i hadîs, İslâm düşüncesinde rasyonel düşünüşün temsilcileri olan Ehl-i re'ÿ ve kelâmcılara karşı mücadelede galip gelmiş, III. asrın sonlarında başta Bağdat olmak üzere İslâm coğrafyasında hâkim olmuştur. Bundan sonra ulemâ ve halk alabildiğine hadise yönelmiş ve adeta her şehirde ilmî faaliyetler hadise inhisar etmiştir.³⁷ Ehl-i hadîs-Ehl-i re'ÿ geriliminin sonuçlarından olarak Ehl-i re'ÿ'in, daha özeldi ise Hanefîler'in hadisleri terk edilmiş, alınmamıştır. Cerh-ta'cîl kitaplarında Ehl-i re'ÿ olmak bir cerh sebebi sayılmıştır.

2. Sahâbede re'ÿ

Hadislerin ilk dönem râvileri olan sahâbîler ve tâbîn her halleriyle kendi beldelerinde tanınıyordu. Sahâbenin bir kısmı Hicaz'da bir kısmı da Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'daydı.³⁸ Hz. Peygamber döneminden itibaren dinî hükümleri anlama yorumlama ve kıyas yapmada hem sahâbe hem tâbîn re'ÿye sıkça başvurmuştur.³⁹ Halk sorularla geldiğinde Tâbîn'in büyükleri sahâbenin büyüklerinin nezaretinde fetva veriyordu. Sahâbenin ileri gelenlerinin söz ve uygulamalarını dikkate aldığımızda örneğin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Abdullah b. Abbas, Hz. Âişe, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ali ve Muâz b. Cebel'in rasyonel bakışı önceleyen kişiler oldukları söylenebilir. Meselâ İbn Mes'ûd bir gün cemaat namazına geç kalmış, kaçıracağı rekatları selamdan sonra tamamlamıştı. Bunu gören Hz. Peygamber, "*İbn Mes'ûd size bir sünnet ihdas etti, siz de bu sünnete göre amel edin*"⁴⁰ buyurmuştu. İbn Mes'ûd'un bu şekilde hareket etmesi re'ÿ olgusunu ispat eder.⁴¹

Hz. Peygamber'in bazı söz, karar ve tasarruflarının Allah tarafından isabetli görülmeyle âyetlerle tashih edilmesi, bu kararların Hz. Peygamber'in re'ÿi/ictihadı olduğunu gösterir.⁴² Hz. Peygamber'in ve sahâbenin re'ÿ yapmaları ve re'ÿ içerikli kelimelere yer vermelerine dair rivayetler, re'ÿ karşıtı olan Ehl-i hadîs kaynaklarında da mebzul miktarda geçer. Dolayısıyla sahâbe arasındaki fark ferdi olmaktan ziyade nazarî, aklî idi. Mesela ileride ele alınacak olan meşhur Muâz hadisinde,⁴³ Muâz Kur'an, sünnet ve re'ÿ sıralaması yapar. Hz. Peygamber bu cevaba memnun olur ve takdir eder. Keza Hz. Ömer oruçlu iken hanımını öpmeden dolayı orucun bozulup-bozulmayacağını Hz. Peygamber'e

³⁷ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, 324.

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, 2/618.

³⁹ Kılıçer, "Ehl-i Re'ÿ", 10/521.

⁴⁰ Abdurrazzak b. Hemmam es-San'ânî, *Musannef*, critical ed. Habîbü'r-Rahmân A'zamî (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1983), 2/229.

⁴¹ Abdullah Çan, *Hicrî İlk Üç Asırda Râvilerin Rey Sebebiyle Tenkide Uğraması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 24.

⁴² Erul, "Sahâbenin Sünnet Anlayışı", 44/23.

⁴³ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, "Ahkâm", 3; Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen, Sünen-ü Ebû Dâvûd*, ed. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1998), "Akdiye", 11.

sorunca “Düşünmez (re’y) misin? diyerek durumu oruçluyken mazmaza yapmaya kıyas etmesini istemiştir.⁴⁴

Sahâbenin ekseriyeti de genelde rasyoneldir. Hz. Ali önemli bir siyasî kişilik olduğu ve siyasî çalkantılarla uğraştığı için rasyonel ilmî kişiliği pek öne çıkmamıştır. Üstelik Hz. Ali, Şia'nın ilk imamı olduğundan hakkında yalan haberlerin en çok atfediliği kişilerden biridir. Hz. Ali'ye ait olmayan haberleri ayıklayarak sağlıklı bir şekilde ilmî tarafını ortaya koymak nerdeyse imkânsız gibidir. Hz. Ali'nin Kûfe'ye gelip yerleşmesiyle şehrin önemi artsa da Hz. Ali'nin siyaset ve iç savaş meşguliyeti sebebiyle ilmî çalışmalarına katkısı fazla olmamıştır. Hz. Ali Kûfe'ye gelip şehirde ilmî seviye ve çalışmaları görünce Abdullah b. Mesud'a hayranlığını gizleyememiştir. Hz. Ebû Bekir ise erken vefat etmiştir. İlgili sahâbenin fetvaları ve görüşlerine yeri geldikçe değineceğiz.

Hz. Ömer Kûfe şehrini kurduktan (h. 17/638) sonra Kur'an'ı ve dinî bilgileri öğretmek üzere de Abdullah b. Mes'ûd'u göndermiştir. Hz. Ömer'in konuyla ilgili olarak Kûfeliler'e, "Kendisine ihtiyacım olduğu halde Abdullah'ı size göndermeyi tercih ettim" dediği nakledilir.⁴⁵ O isabetli görüş sahibi oluşuyla Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuştu. Binlerce talebe yetiştiren Abdullah b. Mes'ûd Kûfe Ehl-i re'y ekolünün kurucusudur. Sa'd b. Ebû Vakkas, Huzeife b. Yemân, Ammâr b. Yâsir, Selmân-ı Farişî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi önde gelen sahâbîler de Kûfe'de kalmış olsalar ve ilmî havzaya katkıda bulunsalar da onun katkısı diğerleriyle kıyaslanmaz. Kûfe âlimlerinin çoğu Abdullah b. Mes'ûd, Ömer, Âişe ve Ali'den ilmi almışlardı. Mesrûk b. Ecdâ' el-Hemdânî el-Kûfî (ö. 63/683) ilmin altı kişide toplandığını, bu altı kişinin Ali b. Ebû Talib, Abdullah b. Mes'ûd, Ömer b. Hattâb, Zeyd b. Sâbit, Ebü'd-Derdâ ve Übey b. Ka'b olduğunu söyler. Mesrûk'a göre bu altı kişinin ilmi de Ali b. Ebû Talib ile Abdullah b. Mes'ûd'da toplanmıştır.⁴⁶ Bu ikisi de Kûfe'de yaşamışlar ve Kûfe re'y ekolünün oluşmasına önemli katkıda bulunmuşlardır. Sahâbe arasında hem tefsir hem kıraat hem de fıkıh ilminin temellerinin atılmasında Abdullah b. Mes'ûd'un önemli katkısı vardır. İbn Mes'ûd dışında, görüş ve fetvaları talebeleri tarafından yazıya geçirilmiş başka bir sahâbî yoktur.⁴⁷ İbn Mes'ûd “Ben Ömer'in gittiği tarafa giderim” sözleriyle Hz. Ömer'e olan fikrî yakınlığını dile getirmiştir. Ehl-i re'y 'in öncülerinden İbrahim en-Nehâî de Hz. Ömer'le İbn Mes'ûd arasındaki metot ve görüş birliğine dikkat çeker. İbrahim en-Nehâî'nin bahsettiği bu metot ve görüş birliği Ehl-i re'y olması sebebiyledir.

Kûfe'ye 1500 civarında sahâbenin yerleştiği söylenir.⁴⁸ Ahmed Emin re'ye değer veren Kûfe ekolü ekseriyetinin Yemenli olduğunu söyler ve bunu da Yemen'de kalan Muâz b.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, “Savm”, 33; Dârimî, “Savm”, 21.

⁴⁵ Kılıçer, “Ehl-i Re'y”, 10/522.

⁴⁶ Kılıçer, “Ehl-i Re'y”, 10/521.

⁴⁷ İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes'ûd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/117.

⁴⁸ Kılıçer, “Ehl-i Re'y”, 10/521.

Cebel'e bağlar.⁴⁹ Hz. Peygamber Muâz için helâl ve haramı en iyi bilen kişi demiştir. Muâz bütün Kur'ân'ı ezbere bilen birkaç kişiden ve fetva veren altı sahâbîden biriydi. Keza Muâz, Hz. Peygamber'in Kur'ân öğrenilmesini tavsiye ettiği dört sahâbî listesine dahildi. Sahâbîler onu Hz. İbrâhim'e benzetirdi. Hz. Ömer, fikhî konularda Muâz b. Cebel'e başvurulmasını tavsiye ederdi. Muâz'dan bize az haber ve fetva gelmesinin sebebi onun amvas tâununda (h. 17/638) eşi ve çocuklarıyla beraber erken vefatıdır.⁵⁰ Hz. Peygamber Yemen gibi kalabalık nüfuslu, Yahudi ve Hristiyanların da yaşadığı Yemen'e Muâz b. Cebel'i göndermişti. Muâz'ın Yemen'e kadılık için yolculuğa çıkarken nasıl hüküm vereceğiyle ilgili olarak Hz. Peygamber'in sorularına verdiği cevap önemlidir. Hz. Peygamber'in ne ile hükmedeceksin sorusuna Muâz önce Allah'ın kitabına, bulamazsa Resûlullah'ın sünnetine, orada da bulamazsa kendi görüşüne göre içtihat edeceğini söyler ki bu re'ÿdir. Hz. Peygamber üçüncü cevabı da dinledikten sonra memnun olmuş ve şöyle demiştir: “Allah resûlünün elçisini, Allah Resûlünün arzusuna uygun hareket etmeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun.”⁵¹

Müslümanlar arasındaki fitne ve iç savaşlar sebebiyle kabile birliğinden farklı ilk gruplaşmalar ortaya çıkmış ve savaşların da vukûyuyla düşmanlık artmış kendi hiziplerini takviye için hadis uydurmalar başlamıştır. Emevîler döneminde siyasî mücadelenin iki önemli merkezi Kûfe ve Şam idi. Siyaseten mağlup coğrafya olan Kûfe ve Irak kozmopolit yapısıyla hadis rivayetlerinin çok uydurulduğu yerd. Bu da Kûfe merkezli Ehl-i re'ÿi hadisleri almada daha ihtiyatlı davranmaya, nas olmayan meselede re'ÿe başvurmaya böylece farklı bir ekol oluşumuna götürmüştür. Yukarıda geçen iki ekolün ayrışması meseleye bakış açısıyla da ilgilidir. Bu bakış açısı farkını sahâbe arasında da görmek mümkündür. Örneğin Hz. Ömer oldukça rasyonel bir bakış açısına ve meseleleri çok yönlü değerlendirme özelliğine sahipken oğlu Abdullah b. Ömer'de geleneksel duruş, taklit ve hadis rivayeti ön plandadır. Keza Ebû Hüreyre, Enes b Mâlik gibi sahâbe de taklit etme ve nakilcilikle dikkat çekerler. Bu kişiler ayrıca en çok hadis rivayet edenlerdir.

Hz. Âişe hadisleri rivayetin durum ve içeriğine göre sırayla Kur'an'a arz, sahih sünnete arz, hadise arz, tarihe/vâkıya arz, mantık-dile arz en son da kendi re'ÿi ve kanaatine arz etme metoduyla hareket ettiğini anlamaktayız.⁵² Benzer rasyonel duruşu diğer fakih sahâbede de görmekteyiz. Yani fakih sahâbe gelen hadisleri ciddi bir metin kritiğine tabi tutmuştur. Mezkûr metoda göre metin tenkidi yapılmış, hadiste eleştirel yaklaşımın ilk ideal örnekleri verilmiştir. Klasik hadis edebiyatında ise bu tarz bir kritik pek yapılmamış, hadislerin kitaplara alınmasında da bu tarz kritiklere müracaat edilmemiştir. Buna göre sahâbe döneminde tarikleri oldukça az sayıda olan hadislerin eleştiri ve kritiği yapılırken

⁴⁹ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, 2/180.

⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, “Muâz b. Cebel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 30/337.

⁵¹ Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, “Ahkam”, 3; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Akdiye”, 11.

⁵² Bkz. Muhakkikin notu: Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li-irâdi mâ istedrekethu Âişe ale's-sahâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2004), 57-75.

sonraki dönemlerde bu hususta bir gerileme olmuştur. Senet merkezli hadis anlayışının kritik yapmayı zayıflatmasında Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'ÿ ve Mu'tezile mezhepleri arasında tırmanan gerilimlerin tepkiselliğinin etkisi vardır. Kanaatimizce Hz. Âişe'nin metodu devam ettirilebilseydi hadis edebiyatı bu durumda olmaz, problemlili rivayetlerin sayısı bu kadar olmazdı.

3. Re'ÿ Düşüncesine Sahip Sahâbenin Bazı Hadislere İtirazları ve Yorum

Konuyla ilgili olay ve rivayetler oldukça fazladır. Konuyla ilgili en uç örnekler Hz. Ömer'e aittir. En çok örneğin çıkacağı şahsiyetlerden biri İbn Abbâs olduğu halde kendisine ait olmayan görüş ve rivayetler çok fazla olduğu için İbn Abbas örneklerini almamaya çalıştık. Hz. Âişe'yle ilgili örneklerin oldukça fazla olması onun Hz. Peygamberle en çok zaman geçirenlerden biri olmasıyla birlikte zeki ve muhakemesi kuvvetli olmasıyla da bağlantılıdır. Hz. Âişe'nin Hz. Peygamberin normal ve günlük ev yaşantısına en çok şahid olması da olayları daha tabii ve rasyonel gözle görmesine yardımcı olmuş olabilir. Hz. Âişe'nin birçok rivayet ve fetvasına yüzyıllar sonra gelecek olan Ehl-i hadîs alimlerinin karşı çıkmaları da farkın bir perspektif farkı olduğuna işaret eder.

Ebû Hüreyre'nin çok hadis rivayet edip bazı hadisleri yanlış anlayıp murâd-ı nebevîden farklı mânalarda hadis rivayet etmesi Hz. Ali, Hz. Âişe, Hz. Ömer gibi önde gelen bazı sahâbenin tepkisini çekmiştir. Ebû Hüreyre'ye tepki gösterenlerin en sertleri Hz. Âişe idi.⁵³ Çünkü Hz. Âişe büyük sahâbelerin vefat edip Ebû Hüreyre'nin (ö. 61/681) çok hadis rivayet ettiği döneme şahit olmuştur. Ebû Hüreyre ashâbın büyüklerinden, ilk Müslümanların hepsinden daha fazla hadis rivayet edince sahâbe ona karşı çıkmış ve "Bu kadar hadisi tek başına nasıl işittin? Bunları senle beraber işiten biri var mı?" diyerek kendisini ayıplamışlardır.⁵⁴ Hz. Âişe, Ebû Hüreyre'nin gelip odasının yanında hadis rivayet etmesini garip bulup hoş görmemiş şöyle demişti: "Resûlullah sizin yaptığınız gibi peş peşe bu kadar hadis söylemezdi."⁵⁵ Ehl-i re'ÿ perspektifine sahip sahâbenin, Kur'an, sünnet ve diğer rasyonel argümanlara dayanarak hem yaptıkları re'ÿlere hem de nakilci sahâbenin yanlış hadis rivayetlerine karşı reddiye ve tashihlerine dair bazı örnekler şunlardır:

3.1. Irak ve Şam Arazilerinin Dağıtılması

Hz. Ömer icraatlarıyla sonraki Ehl-i re'ÿ in cesaret edemeyeceği radikal kararlara imza atmıştır. Irak ve Suriye toprakları fethedildiğinde Hz. Peygamber'in Hayber'de de yaptığı gibi araziler dahil ganimetlerin 5/4'ünün savaşa katılanlara dağıtılması gerekiyordu. Hz. Ömer âyete ve sünnete rağmen arazileri sahâbeye dağıtmamıştır. Önce istişarelerde bulunmuş Bilal ve Abdurrahman b. Avf gibi bazı sahâbenin itirazlarına rağmen arazileri eski

⁵³ İbn Kuteybe, *Te'vil*, 89.

⁵⁴ İbn Kuteybe, *Te'vil*, 89.

⁵⁵ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 78.

sahiplerine vermiş ve mülkiyetlerini vakfetmiştir. Gerekçe olarak gelecek nesillerin maslahatını dikkate almıştır. Hz. Ömer arazilerin dağıtılma talebine karşı şöyle der: (مَا هَذَا) “Bu (doğru) bir re'ÿy değildir.” Abdurrahman sorar (فَمَا الرَّأْيُ) “(Doğru) olan görüş/re'ÿy nedir?”⁵⁶ Ömer görüşünü açıklar ve şöyle der: “Benden sonra büyük ganimetleri olan bir memleket fethedilmez. Bilakis belki de Müslümanlara yük/külfet olacak. Irak ve Şam toprakları halklarıyla beraber taksim edilirse kaleler neyle korunacak? Sonradan gelecek nesillere, yetimlere, dullara Irak ve Şam arazilerinden ne kalır?”⁵⁷ Hz. Ömer fey'le ilgili âyetlerle beraber gelecek nesillerin dikkate alınması gerektiği gerekçesine dayanak olarak Haşr 59/10 âyetini de delil olarak alır. Diğer maslahatları da zikredince Hz. Osman, Hz. Ali, Talha ve oğlu Abdullah b. Ömer de onun görüşünü benimserler.⁵⁸ Hz. Ömer'in görüşünün ne kadar doğru olduğu ileride daha iyi anlaşılacaktır. Bu uygulamayla yağma, rant ekonomisinden düzenli gelir veya üretim ekonomisine geçilmiş oldu. Keza toprak ağalığı ve derebeyliği düzenini engellenmiş oldu. Hz. Ömer akla dayanarak daha büyük bir iyilik için bir âyetin hükmünü uygulamamış olmaktadır. Hz. Ömer re'ÿye dayanarak muhkem bir âyetin hükmünü iptal etmiş olmakla sonraki dönemlerde hiçbir Ehl-i re'ÿy'in cesaret edemeyeceği bir re'ÿy dirâyeti göstermiş olmaktadır. Hz. Ömer'in bu kararı almasında Hz. Ali'nin tavsiyelerinin de etkili olduğu rivayeti vardır.⁵⁹

3.2. Müellefe-i Kulûb

Hz. Ömer'le ilgili bir diğer örnek onun Kur'an'da zekâtın verileceği sınıflardan bir olan Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir döneminde verilmeye devam edilen müellefe-i kulûbe verilen ödeneği kesmesidir.⁶⁰ Rivayete göre Fezâre kabilesinin reisi, müellefe-i kulûbdan Uyeyne bin Hısn (ö. 30/650) ve Akra' b. Habis, Hz. Ebû Bekir'e geldi ve boş olduğunu söylediği büyük bir araziye istedi. Hz. Ebû Bekir kabul etti ve tapu yerine geçecek yazıyı yazdı. Fakat Hz. Ömer haberdar değildi. Bunu duyunca onlara İslâm'ın müellefe-i kulûbun desteğine ihtiyacı kalmadığını belirterek ellerindeki nameyi yırttı ve şöyle dedi: “Hz. Peygamber İslâm'ın azınlık olduğu o zamanda sizinle iyi geçiniyordu. Bugünse Allah İslâm'ı aziz eyledi.”⁶¹ Hz. Ebû Bekir bu hususta Hz. Ömer'e uydu. Bir açıdan müellefe-i kulûbun siyasî bir hamle, idareten alınan bir tedbir hatta verilen bir rüşvet olarak da görüldüğü bellidir. Nitekim (فَلَمَّا أُسْتُخِلَفَ أَبُو بَكْرٍ انْقَطَعَ الرَّشَاءُ) “Hz. Ebû Bekir halife olduğunda rüşvet kesildi”⁶² denilmiştir. Müellefe-i kulûb fonu böyle bir anlam yüklendiğinde Hz. Ömer'in fetvası oldukça makul görünmektedir. Âyetin muhkem ifadesine rağmen hükmü

⁵⁶ Yakub bin İbrahim Ebû Yusuf, *Kitabü'l-Harac*, çev. Ali Özek (İstanbul: Özek Yayınları, 1973), 58.

⁵⁷ Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Harac*, 58.

⁵⁸ Ebû Yûsuf, *Kitabü'l-Harac*, 58.

⁵⁹ Çan, *Râvilerin Rey Sebebiyle Tenkidi*, 25.

⁶⁰ Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/473.

⁶¹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, critical ed. Abdusselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/161.

⁶² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/161.

uygulamamasının sebebi olarak İslâmiyet'in yayılıp güçlendiği, artık kafirlere ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır.⁶³ Keza Hz. Ömer asalak bir sınıfın teşekkülünü önlemek istemiş de olabilir.⁶⁴

3.3. Üç Defa Boşama

Kur'an'da boşanmayla ilgili âyetlere bütüncül bakıldığında bir defa boşanmanın asgarî 4-5 ay ile 7 ay kadar süren bir süreç (Talâk 65/1-7, el-Bakara, 2/229) gerektiği görülür. Dolayısıyla boşamanın yapılmamasına işaret edilmesine rağmen Hz. Ömer boşanma lafızlarının özensiz, düşünülmeden kullanımı dolayısıyla ortaya çıkan problemlerin önüne geçmek için bir defada üç kez boşamayı kabul etmiştir.⁶⁵ Kanaatimizce bu, hatalı bir re'yy olmakla beraber yine re'yye dayanan bir çözüm yoludur. Lakin bu çözüm yolu başka problemleri doğuracaktır.

3.4. Boşanan Kadının Nafaka Hakkı ve Kocasının Evinde Kalması

FâtımaFâtıma binti Kays (ö. 54/674), üç talâkla boşanmış kadına nafaka ve barınma hakkını kocasının vermeyeceğini haber veren hadisi nakletmişti.⁶⁶ Fâtıma binti Kays'ın hadisini Hz. Ömer reddetmiştir. Hz. Ömer'in reddetme sebebi ise Kur'an'ın hükmüne aykırı olduğu telakkisiydi. Çünkü âyette (لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ) "Onları evlerinden çıkarmayın" (et-Talâk 65/1) buyurulmuştur. *Sahih-i Müslim*'in ifadesine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: "Biz bir kadının sözü için Allah'ın Kitabı'nı ve Peygamberimizin sünnetini terk etmeyiz. Bilmiyoruz ki belki de ezberledi ya da unuttu. Kadının mesken ve nafaka hakkı vardır."⁶⁷ Hadisin devamına Hz. Ömer yukarıda geçen evden çıkmama âyetini okuyarak delil getirir. Halbuki Fâtıma rivayeti bu hakkı iptal etmektedir. Buna göre Hz. Ömer hadis usulünde genel bir kural olan sahâbenin adil olma ilkesini kabul etmemektedir. Nitekim Ebû Mûsâ el-Eş'arî bir hadis okuduğunda bir şahit buluncaya kadar yakasını bırakmamıştır. Sahâbî rivayeti, âyete vb. esaslara muhalefet etmesi durumunda Hz. Ömer tarafından açıkça reddedilmiştir. Hz. Ömer bâin talâk yani üçüncü boşamadan sonra da kadının iddet süresince mesken ve nafaka hakkının olduğu kanaatindeydi. Sahâbenin de genelde bu kanaatte olduğu kanaatindeyiz. Nitekim Fâtıma'nın kocası Üsâme b. Zeyd, bu hadisi karısından işittiğinde

⁶³ Kallek, "Müellefe-i Kulûb", 31/474.

⁶⁴ Kallek, "Müellefe-i Kulûb", 31/474.

⁶⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme Ezdî Hacrî Mısrî Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2021), 2/32.

⁶⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Talâk", 36; Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî Mâlik b. Enes, *Muvatta'* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997), "Talâk", 2, 580, 581; Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Talâk" 39, 40; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Nikâh", 38; "Talâk", 5; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, no date), "Nikâh", 21; "Talâk", 69, 71, 72.

⁶⁷ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Talâk", 46.

elinde ne varsa hepsini ona fırlattığı rivayet edilir.⁶⁸ Hz. Ömer'in bu tavrı gelecekte Ehl-i re'ÿ /Irak ekolünün bir hadisi zayıf görmeleri veya te'vil etmeleri sebebiyle hadisi terk etme usulüyle aynı perspektifi yansıtmaktadır. Bu tarz tasarruflar gelecekteki Ehl-i re'ÿ'e numune-i imtisal olmuştur. Nitekim Ehl-i re'ÿ'den olan Hanefiler bu konuda Hz. Ömer ve Hz. Âişe gibi düşünmüşlerdir. Öte yandan Hz. Ömer'in içinde olduğu mezkûr sahâbîlerin itiraz ve izahlarına rağmen Ehl-i hadîs'in fıkihtaki temsilcileri olan Şâfiîler Fâtıma binti kays hadislerine istinaden kadının nafaka hakkını hamile olması şartına bağlamışlardır. Hanbelîler ve Mâlikiler de Fâtıma hadisine dayanarak âyeti hadisle tahsis etme yoluna gitmişlerdir.⁶⁹

Fâtıma binti Kays'ın bütün kadınlar için genelleyici rivayeti Hz. Âişe'ye ulaştığında o da bu genellemeyi reddetmiştir. Hatta yanlış anlamadan dolayı sinirlenmiş, Fâtıma'nın evinin ıssız bir yerde olduğu ve çevreden korkulduğu için Hz. Peygamber'in ona ruhsat verdiğini, onun durumunun istisnâ olduğu açıklamasını yapmıştır.⁷⁰ Nitekim *Sahih-i Müslim*'in bir rivayetinde bu duruma işaret edilir. Fâtıma Hz. Peygamber'e durumunu anlatır ve şöyle der: "Ben bana hücum edilip saldırılmaktan korkuyorum."⁷¹ Buna göre Hz. Ömer, Üsâme b. Zeyd ve Hz. Âişe hadis rivayetinin genellemesini reddetmişlerdir.

3.5. Erkeğin Kadını İsterse Boşaması

İslâm hukukunda muhtemelen erkek egemen durumun ve Câhiliyye kültürünün etkisiyle Kur'an'ın boşanmayla ilgili hükümleri sıkı dikkate alınmamıştır. Bu problemlili durumun sahâbe döneminde de yaşandığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer bunu kabul etmeyenlerdendir. Tirmizî'de geçen bir hadiste şu ilave de vardır: "Sakifli bir adam karılarını boşamıştı bunun üzerine Ömer o adama şöyle demişti: "Ya (haksızlıkla) boşadığın karılarına dönersin ya da kabri taşlanan Ebû Riğal gibi senin kabrini taşlarım."⁷²

3.6. Rü'yetullah

İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayete göre rü'yetullah konusunda o "Muhammed rabbini gördü"⁷³ demişti. Bir diğer rivayette İbn Abbas "O rabbini iki defa gördü", demiştir.⁷⁴ Diğer taraftan Buhârî ve Müslim'in itimada daha layık bulduğu Hz. Âişe, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer rivayetlerine göre Hz. Peygamber'in gördüğü Allah değil Hz. Cebrail idi.⁷⁵

⁶⁸ Hakan Tahtaci, "Fâtıma Binti Kays ve Rivâyetleri (Nafaka ve Süknâ Meselesi)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2022), 255.

⁶⁹ Tahtaci, "Fâtıma Binti Kays", 259.

⁷⁰ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 260–261.

⁷¹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "Talâk", 53.

⁷² Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, "Nikâh", 33.

⁷³ Tirmizî, "Tefsîr", 54; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1: 65.

⁷⁴ Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 33.

⁷⁵ Müslim, *Sahih-i Müslim*, "İmân", 287.

Hız. ÂiŖe'nin ifadesine göre "Muhammed'in Rabbini gördüğünü iddia eden büyük iftira etmiş olur."⁷⁶ *Sahih-i Buhârî* 'de Abdullah b. Mes'ûd'un nakline göre (لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى) Necm 53/18 "Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü" âyetinin tefsirinde "Resûlullah göğün etrafını yeşil bir kumaş (halinde Cibril'in kanadı) kaplamış gördü"⁷⁷ demiştir. Yine İbn Mes'ûd: "Hz. Peygamber Cibril'i 600 kanatlı olarak gördü"⁷⁸ demiştir. Mesrûk b. el-Ecdâ': (Hz. ÂiŖe'ye) "Ey Anneciğim, Muhammed Rabbini gördü mü?" diye sormuş, "söylediğın bu söz yüzünden tüylerim diken diken oldu. Sana her kim 'Muhammed Rabbini gördü' diye haber verirse yalan söylemiştir" diyerek gözler onu idrak edemez" (el-En'âm 6/103) âyetiyle delil getirmiştir. Hz. ÂiŖe gibi İkrime de hocası İbn Abbas'a aynı âyeti delil göstererek itiraz eder.⁷⁹ Bu hususta Hz. ÂiŖe'nin görüşünü kabul etmiş olur. Hz. ÂiŖe bu konuyu Hz. Peygamber'e ilk soranın kendisi olduğunu Hz. Peygamber'in de kendisine "O ancak Cebrail idi", dediğini söyler.⁸⁰ Buna göre Hz. ÂiŖe İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in Allah'ı iki defa gördüğü rivayetini hem nas hem akıl parametresine göre reddetmiş olmaktadır.

Ehl-i sünnet'in nakilci kanadı görülenin Allah Teâlâ olduğu kanaatinde olduğu için Ehl-i sünnet'in kelâmî duruşuna aykırı olmasına rağmen muhaddis İbn Huzeyme en-Nîsâbü'rî (ö. 311/924) Hz. ÂiŖe'nin bir kadın olması durumunu hesaba katarak mezkûr rivayeti reddetmez ve Hz. Peygamber'in Hz. ÂiŖe'ye ancak aklının alacağı kadar konuştuğunu iddia eder.⁸¹ Halbuki *Sahih-i Buhârî* 'de en-Necm sûresinde bahsi geçen buluşma (en-Necm 53/7-8-9) hakkında şöyle bir rivayet daha vardır: İbn Mes'ûd'a ilgili âyetler sorulduğunda o Hz. Peygamber'in buluştuğunun Cebrail olduğunu ve 600 kanadı olduğunu rivayet eder.⁸² Keza Ebû Zer de bunu Hz. Peygambere sormuş ve o "Ben kendisini nereden göreyim," demiştir.⁸³ Hz. ÂiŖe "O ona iki yay aralığı veya daha az bir mesafedeydi" (en-Necm 53/9) âyetinin de geçtiği karşılaşma için onun Allah Teala olmadığı isbat için "Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz" âyetini de (eş-Şûrâ 42/51) delil getirmiştir.⁸⁴ Taberî "iki yay aralığı" âyetini "Cebrail'i gördüm

⁷⁶ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, "Bed'ü'l-halk", 7.

⁷⁷ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, "Bed'ü'l-halk", 7; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Cu'fî Buhârî, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), 7/3044.

⁷⁸ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, "Bed'ü'l-halk", 7.

⁷⁹ Zerkeşî, *Hz. AiŖe'nin Eleştirileri*, 33.

⁸⁰ Zerkeşî, *Hz. AiŖe'nin Eleştirileri*, 35.

⁸¹ Zerkeşî, *Hz. AiŖe'nin Eleştirileri*, 35.

⁸² Zerkeşî, *Hz. AiŖe'nin Eleştirileri*, 36.

⁸³ Muhammed bin Ahmed İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân el-Müsnedü's-sahih ale't-tekâsim ve'l-envâ*, critical ed. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2012), 1: 254.

⁸⁴ Zerkeşî, *Hz. AiŖe'nin Eleştirileri*, 35.

onun 600 kanadı vardı” hadisiyle âyeti tefsir eder.⁸⁵ Bir kadın olduğu için Hz. Âişe'nin görüşünü itibara almak istemeyen İbn Huzeyme'nin İbn Mes'ûd'dan gelen *Sahîh-i Buhârî* rivayetini dikkate almaması dönemin kanaatimizce nakilci-re'ÿci görüş farkının devamıdır. Mezhebî görüşü olmasından dolayı Hz. Âişe'yi eleştirmiş olabilir. Zira hadis taraftarları içinde teşbihten ve Hristiyanlardan etkilenecek Hz. Peygamber'i aşırı yüceltme problemleri vardır. Bu hususta Ehl-i sünnet ile Mu'tezile arasında da tartışmalar yaşanmıştır. İmam Buhârî'nin Âişe rivayetlerini *Sahîh*'ine alması bu konuda farklı düşündüğüne işaret eder. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi Hz. Âişe'yi bazı muhaddisler hatalı görmüşlerdir.⁸⁶ Bu durum aslında Hz. Âişe ile hadis taraftarları arasındaki metodoloji farkına da işaret eder. Nakilciliğin zirve ismi Ahmed b. Hanbel de Ebû Zer'in “...Ben kendisini nereden göreyim” rivayetinin mahiyetini bilmediğini itiraf etmiş, hadisi münker saymıştır.⁸⁷

3.7. Hz. Ebû Bekir'in Gelirleri Eşit Dağıtması

Hz. Ebû Bekir gelirleri Müslümanlar arasında köle-hür, erkek-kadın ayrımı yapmadan eşit dağıtmıştır. Kendisine “İslâm'a önceden girmiş olanları konumlarına göre öne geçiren olmaz mı?” denildiğinde o şöyle demişti: “...Onların ecirleri Allah'a aittir. Karşılığını Ahirette ödeyecektir”⁸⁸ diyerek herkesi eşit görme re'ÿini ortaya koymuştur.

3.8. Muska, Rukye ile Tedavi etmek

Rukye sözlükte büyü anlamına gelir. Şifa için belirli kelimelerin bir ayın biçiminde söylenmesine de “rukye” denir.⁸⁹ Abdullah b. Mes'ûd “*Rukye yapmak, tamaim (bir muska türü), muhabbet rukyesi yapmak şirkettir*” hadisini rivayet eder. Abdullah'ın sahâbe eşi Zeyneb kocasına itiraz eder: “Vallahi gözüm çapaklanıyordu da ben falanca Yahudiye gidip geliyordum, bana okuyordu. (Bu sayede gözümün ağrısı) dindi dedi. Abdullah b. Mes'ûd: “Bu, şeytanın işinden başka bir şey değildir. O gözünü eliyle dürtüyor. Sen gözüne okuyunca gözünden çekiyor. Oysa senin sadece Resûlullah'ın dediği gibi; “*Ey tüm insanların Rabbi bu sıkıntıyı gider, şifa verici sensin. Senin şifandan başka şifa yoktur. Hiç hastalık bırakmayacak bir şifa ver*” diyerek dua etmen sana yeter”⁹⁰ demiştir. Hadisin İbn Mâce tarihinde İbn Mes'ûd oturduğu yerde bulduğu muskayı parçalayıp attıktan sonra eşine şöyle der: “Abdullah'ın

⁸⁵ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, critical ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü'l-Buhûsî ve'd-Dirasâti'l-Ârabiyye ve'l-İslamiyye bi Dâri Hecer, 2001), 16/45.

⁸⁶ Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 44, 45, 48.

⁸⁷ Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 38.

⁸⁸ Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi: el-Kâmil fi't-tarih Tercümesi*, çev. Ahmed Ağırakça (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 2/387.

⁸⁹ Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî Ebu Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, çev. İsmail Lütfi Çakan (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987), 13/518.

⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 17; Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Tıb”, 39.

ailesi şirke muhtaç değildir.” Böylece İbn Mes‘ûd şifanın Allah’tan geldiğini başka vesileler aramanın yanlışlığını Hz. Peygamber’in duasıyla izah etmiş olmaktadır.⁹¹

3.9. Cünüp Olarak Oruca Başlamak

Ebû Hüreyre, “*Kim cünüp olarak sabahlarsa orucu bozulur*”⁹² hadisini nakletmişti. Konuyu daha iyi bileceği için hadis Hz. Peygamber’in yaşayan eşlerine soruldu. Hz. Âişe ve Ümmü Seleme tam tersi durumu haber verince Ebû Hüreyre’nin rivayetinin yanlışlığı ortaya çıktı. Bu haber Ebû Hüreyre’ye ulaştınca onlar daha iyi bilir, dedi. Dönemin valisi Mervan tarafından bu rivayeti neden rivayet ettiği sordurulunca Ebû Hüreyre hadisi 30-40 yıl önce vefat etmiş olan Fadl b. Abbas’tan (ö. 13/635) dinlediğini söylemiştir.⁹³ Ebû Hüreyre’nin Fadl’dan bunun dışında tek bir rivayeti dahi yoktur. Bir diğer rivayete göre ise Ebû Hüreyre şöyle dedi: “Bununla ilgili bir bilgim yok. Bunu ancak bana biri söyledi,” demiştir.⁹⁴ Nesâî ise Ebû Hüreyre’nin hadisi Üsâme b. Zeyd’den (ö. 54/674) aldığını söyler.⁹⁵ Sonuç olarak burada Hz. Peygamber’in eşleri müdahale etmese din-i İslâm’ın bu konuyla ilgili hükmünü kıyamete kadar Ebû Hüreyre belirlemiş olacaktır.

3.10. Ateşin Dokunduğu Şeyden Dolayı Abdest Alınması

Ebû Hüreyre İbn Abbas’ın yanında abdest alır. Sonra şöyle der: “Neden abdest aldığımı biliyor musun?” İbn Abbas, hayır deyince Ebû Hüreyre yediği etten dolayı abdest aldığını söyler. İbn Abbas niçin abdest aldığıyla ilgilenmediğini söyler. Zira “Ben Resûlullah’ın omuz etini yediğini gördüm. Sonra abdest almadan namaza kalktı”⁹⁶ der.⁹⁷ Böylece Ebû Hüreyre’nin hadisine itibar etmez. Keza İbn Abbas bu sözüyle koyun değil de deve eti yenildiğinde abdest alınması gerektiği rivayetlerini⁹⁸ de reddetmiş ve mensuh saymış olmaktadır. Ebû Hüreyre geç dönemde sahâbîlerin büyüklerinin vefat ettiği dönemde de ateşin dokunduğu şeyi yemekten dolayı abdest gerektiği rivayetine devam edince dönemin

⁹¹ Bkz. Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Merda”, 20, 38; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Selam”, 46-49; Tirmizî, *Sünenü’-Tirmizi*, “Deavât”, 111.

⁹² Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Sıyâm”, 75-80; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî İbn Hanbel, *Fezâilu’s-sahâbe*, ed. Vasiyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1983), 6: 99, 184, 203, 245; Zerkeşî, *Hiz. Aişe’nin Eleştirileri*, 67.

⁹³ İbn Kuteybe, *Te’vîl*, 73; Zerkeşî, *Hiz. Aişe’nin Eleştirileri*, 67; Kırbaçoğlu, *Hadis Metodolojisi*, 88; Ahmed Emin, *Fecrü’l-İslâm*, 321.

⁹⁴ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 204.

⁹⁵ Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî*, “Tahâret”, 123.

⁹⁶ San’anî, *Musannef*, 1/165.

⁹⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Vudu”, 50.

⁹⁸ Bkz. Tirmizî, *Sünenü’-Tirmizi*, “Tahâret”, 60; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 71; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Tahâret”, 67.

valisi Mervan b. el-Hakem birini Ümmü Seleme'ye gönderir ve sorar. O da Hz. Peygamber'in yediğini ve abdest almadığını haber verir.⁹⁹

3.11. Gusül Abdesti

H. Ömer'in yanında genç sahâbilerden Zeyd b. Sâbit'in Mescid-i Nebevî'de hadis naklederek boşalma olmadığında cimâ etmenin guslü gerektirmediği fetvasını vermişti. H. Ömer duruma müdahale etti. "Bu genç ne diyor?" deyince bazı sahâbe Hz. Peygamber döneminde böyle yaptıklarını haber verdiler. H. Ali ve Muâz b. Cebel de bu görüşü kabul etmediler. H. Ali konuyu argümanla tahkik ettirmek adına bunu Hz. Peygamber'in eşlerinin iyi bileceğini söyledi. H. Hafsa'ya soruldu. Ben bilmiyorum, dedi. H. Âişe'ye soruldu. H. Âişe iki sünnet yerinin duhulü gerçekleştirildiğinde guslün farz olacağını haber verdi.¹⁰⁰

3.12. Sağdan başlama

Ebû Hüreyre abdest alırken ve elbise giyerken sağdan başlanmasıyla ilgili hadis rivayet etmişti. Bu hadis rivayeti Hz. Ali'ye ulaştığında Hz. Ali su istemiş ve soldan başlayarak abdest almış ve "Vallahi Ebû Hüreyre'ye muhalefet edeceğim," demiştir.¹⁰¹ Bu sözyle Hz. Ali bu hadiste geçen sağdan başlamayla ilgili hadisin Hz. Peygamber'in kastı ve sözü olmadığını bunun Ebû Hüreyre'nin tasarrufu olduğunu göstermek istemiştir.

3.13. Ölü Yıkayanın Gusül Abdesti Alması

Ebû Hüreyre "Kim bir ölüyü yıkarsa gusül yapar, kim cenazeyi taşırırsa abdest alır," hadisini rivayet etmişti.¹⁰² Bu hadis İbn Abbas'a ulaştığında onun da Ebû Hüreyre rivayetine itibar etmediği, "Kuru ud ağacını ellemek abdesti gerektirmez," dediği rivayet edilmiştir.¹⁰³ Keza Hz. Âişe de rivayeti gayr-ı makul bularak "bizim ölülerimiz necis mi? Bir ahşap taşıdığı için birine neden abdest gereksin ki?", demiştir.¹⁰⁴ Cenazeden sonra yıkanma adeti Yahudi kültüründe vardır.¹⁰⁵ Bu tür İsrâiliyat adet ve inanışlarını naklettiği için Ebû Hüreyre hakkında ithamlar yapılmıştır.

⁹⁹ Süleyman b. Salih es-Sinyan, *İstidrâkü Ba'dî's-Sahâbe Mâ Huftiye Alâ Ba'dihim Mine's-Sünen* (el-Câmi'atü'l-İslâmiyye bi Medîneti'l-Münevvere, 2008), 1/115.

¹⁰⁰ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî İbn Hanbel, *Müsned*, ed. Şuayb Arnaût - Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 35/23.

¹⁰¹ İbn Kuteybe, *Te'vîl*, 73.

¹⁰² Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Cenâiz", 35; Muhammed b. Ali İbn İmrânî, *el-Enbâ fi tarihi'l-hulefâ*, ed. Kasım Samiri (Kahire: Dâru'l-Ufuki'l-'Arabiyye, 2001s), 2: 280, 433, 472.

¹⁰³ Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm*, 317.

¹⁰⁴ Zerkeşî, *H. Aişe'nin Eleştirileri*, 115.

¹⁰⁵ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: TDV Yayınları, 2018), 260.

3.14. Ölüye, Yakınının Ağlaması Sebebiyle Azap Edilmesi

Başta Abdullah b. Ömer ve babası olmak üzere birçok sahabeden “*Muhakkak ki ölüye dirinin ağlaması sebebiyle azap edilir*” hadisi nakledilmiştir. Bu hadis farklı tarikleri olmakla beraber ilk hadis mecmualarında, *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer *Müsned*lerde geçen meşhur hadislerdendir. Öyle ki Süyûtî (ö. 911/1505) ve Kettânî (ö. 1340/1921), hadisi mütevâtir kabul etmişlerdir.¹⁰⁶ Keza rivayet müttefakun aleyhtir. Hadisin bazı tarik/varyantlarında (بعض بكاء اهله) “*ailenin bazı/tür ağlaması sebebiyle*” ifadesiyle belli ağlama ve hareketleri kasıt vardır. Nitekim Hz. Âişe'nin yaptığı istidrâke göre hadisin aslı “*Şüphesiz Allah ailesinin bazı (tür) ağlayışları sebebiyle kâfirin azabını artırır*” şeklindedir. Muğîre b. Şu'be'den gelen rivayet ise şöyledir: (مَنْ نِيحَ عَلَيْهِ يُعَدَّبُ بِمَا نِيحَ عَلَيْهِ) “*Kimin için dövülürse, dövünme sebebiyle ona azap edilir*”¹⁰⁷

Rivayet Hz. Âişe'nin kulağına geldiğinde, Abdullah b. Ömer'in “yalan söylemediğini ama unuttuğunu ya da hata ettiğini”¹⁰⁸ söylemişti. Çünkü Hz. Peygamber bir Yahudinin cenazesine katılmış “*Onlar bu cenazeye ağlıyorlar ama o azap görüyor*”,¹⁰⁹ buyurmuştu.¹¹⁰ Buna göre Yahudi kadına azabın sebebi ağlamaları değil, kadının kâfir olması sebebiyledir.¹¹¹ Hz. Âişe'nin ifadesine göre İbn Ömer bu sözü yanlış anlamış ve yukarıda geçen hadisi ortamdan soyutlamış ve genele teşmil ederek nakletmiştir. Böylece hadis farklı bir anlam kazanmıştır ki Hz. Peygamber'in kastı bu değildir. Nitekim Hz. Âişe'nin bu hadisin mâsadakını reddetmesiyle ilgili olarak “*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez*” (en-Necm 53/43) âyetini delil olarak almıştır.¹¹² Zira hadis rivayetine göre kişi ağladığı için ölüye işkence yapılır anlamına gelmektedir. Buna göre ağlama sebebiyle ölüye azap edilmesi hadis rivayetlerini Hz. Âişe Kur'an'a arz ederek de reddetmiş olmaktadır. Yukarıdaki rivayete göre buradaki râvi hatasının sebebi iyi dinlememiş olmaktan ya da bağlamı anlamamış olmaktan kaynaklanmaktadır. Bu konuda sonraki yüzyıllarda gelecek olan Ehl-i hadîs'ten bazı kimselerin bu rivayetlerin *Sahih-i Buhârî*'de geçmesine rağmen Hz. Âişe'nin tashihini hatalı bulması da dikkate değerdir. Mesela İbn Kuteybe Hz. Âişe'yi hatalı bulur ve bunun Hz. Âişe'nin zannı ve te'vili olduğunu söyler ve sahih hadisin reddedilemeyeceğini ifade eder.¹¹³ Kurtubî reddedilecekse çok tarikten gelen hadisin değil Hz. Âişe'nin itirazı

¹⁰⁶ Emin Aşıkutlu, “‘Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir’ Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2006), 39.

¹⁰⁷ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, “Cenâiz”, 34; Müslim, *Sahih-i Müslim*, “Cenâiz”, 28; Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizi*, “Cenâiz”, 23.

¹⁰⁸ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 185.

¹⁰⁹ Buhârî, *Sahih-i Buhârî*, “Cenâiz”, 34; Müslim, *Sahih-i Müslim*, “Cenâiz”, 25, 26, 27.

¹¹⁰ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 185.

¹¹¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Nûrî en-Nevevî, *Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî* (Müessesetü Kurtuba, 1994), 6/526.

¹¹² Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 38–39.

¹¹³ İbn Kuteybe, *Te'vîl*, 369.

rivayetinin reddedilmesi gerektiğini ifade eder. İbn Teymiyye, İbn-i Kayyim de hadisin reddedilemeyeceğini ifade ederler.¹¹⁴ Bu durum ise Ehl-i hadis ve Ehl-i re'ÿ perspektifinin dönemselsel olmayan tarafının bulunduğunu göstermekte ve iddiamızı doğrulamaktadır.

3.15. Hz. Âişe'nin Diğer Re'ÿ ve İstidrakleri

Sahîh-i Buhârî'de de geçen “Melekler, içerisinde köpek ve timsal (resim) bulunan eve girmez”,¹¹⁵ hadisi Hz. Âişe'ye söylendiğinde duymadığını söyler lakin yine de hadise itiraz eder. Çünkü bir kumaşı duvara astığında Hz. Peygamber'in hoşlanmadığını, bunun üzerine resimli kumaştan yastıklar yaptığını Hz. Peygamber'in resimli kumaşlara ses çıkarmadığını söyler.¹¹⁶ Burada Hz. Âişe hadis rivayetini Hz. Peygamberle yaşadığı olaya kıyas etmiştir.

Hz. Âişe'ye müt'â nikahının hükmü soruldu. Hz. Âişe şöyle dedi: “Sizinle benim aramda Allah'ın kitabı esastır.” el-Mü'minûn 5-6. âyetini okuyarak müt'ânın *haddi aşma* olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷ Öte yandan Hâkim'in ifadesine göre bu rivayet *Buhârî* ve *Müslim*'in şartlarına uyduğu halde ikisi de rivayet etmemiştir.¹¹⁸ Buna gör Hz. Âişe müt'âyyla ilgili rivayetleri âyete dayanarak reddetmiş olmaktadır.

Ebû Saîd el-Hudrî, mahremi olmadan kadının yolculuk yapamayacağını haber veren bir hadis nakletmişti. Hz. Âişe akli bir çıkarımda bulunarak, makul bir sebebe dayanarak: “Ama hepinizin mahremi yok ki!” diyerek itiraz etmiştir.¹¹⁹ Bu rivayeti *Sahîh-i İbn Hibban* eserinde nakleden Ehl-i hadîs'ten İbn Hibban'a göre bu rivayette ilk râvi sahâbeye itham yoktur. Keza bu sözünü “Allah'tan sakının sizler ancak mahremiyle birlikte yolculuğa çıksın” demek istediğini iddia eder ki bu doğru değildir. Nitekim “Beyhakî Hz. Âişe'ni itirazını “*Güvenilir Hanımlarla Birlikte Haccetmenin Vücubu*” babında zikretmiştir. Fakihler de haccin vâcip olması hususunda Hz. Âişe'nin bu itirazını delil olarak almışlardır.¹²⁰

İbn Hibban'ın *Sahîh*'inde ve Bezzâr'da da geçen bir rivayete göre Ebû Saîd el-Hudrî ölüm yatağında giymek için yeni elbise istedi ve “Ölü içerisinde öldüğü elbise ile diriltilir”, hadis rivayetini¹²¹ nakletti. Hz. Âişe, Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanlış anladığını söylemiş ve şöyle düzeltmiştir: “Allah Ebû Saîd'e rahmet etsin. Hz. Peygamber bununla kişinin üzerinde öldüğü ameli kastetti.”¹²² Ardından başka bir hadisle delil getirmiştir: “*İnsanlar yalın ayak,*

¹¹⁴ Aşikkutlu, “Ölüye Azap Hadisi”, 42.

¹¹⁵ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Salât”, 105; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Salât”, 270, 271; Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 56, 57.

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Libas”, 48; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Libas”, 87.

¹¹⁷ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 269.

¹¹⁸ Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 305.

¹¹⁹ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 235.

¹²⁰ Zerkeşî, *el-İcâbe*, 236.

¹²¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Cenâiz”, 18.

¹²² Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Cennet”, 83-84.

çıplak ve sünnetsiz olarak haşır olacaktırlar.”¹²³ Bu da bir hadisin başka daha sahih ve makul bir hadisle tashihine örnektir.

Keza Abdullah b. Ömer “Onlar (ölüler) şimdi benim söylediklerimi işitiyorlar,” hadisini nakletmişti. Hz. Âişe’ye göre İbn Ömer bu hadisi de yanlış anlamıştır. Çünkü Hz. Peygamber: “Onlar şimdi söylediklerimin hak olduğunu biliyorlar”, buyurmuştu.¹²⁴ Delil olarak da el-Fâtır 35/22 âyetini okumuştur.¹²⁵ Buna göre ölülerin söylenenleri işittiği iddiası İbn Ömer’in yanlış anlaması veya kendi yorumudur.

Ebû Hüreyre “*Veled-i zinâ üç kişinin en şerlisidir*”, hadisini rivayet etmişti. Bu hadise göre veled-i zinâ olan çocuk diğer iki kişi, yani anne-babasından daha kötü olduğu hükmü ortaya çıkmaktadır. Bu hadis rivayetini Hz. Âişe duyunca Ebû Hüreyre’nin sözü yanlış anlayıp hatalı rivayet ettiğini söylemiştir. Delil olarak da kimsenin kimsenin günahını yüklenmeyeceği (en-Necm 53/38 el-İsrâ, 17/15) daha önce bahsi geçen âyetini getirmiştir.¹²⁶ O hadisin gerçek bağlamını ise şöyle açıklar: Bir münafik Hz. Peygamber’e eziyet ediyordu. O da kim beni falana karşı mazur görecekti, dedi. Onun veled-i zinâ olduğu söylenince de o cümleyi söylemişti. Halbuki doğan çocuğa anne-babasının günahını yüklemek net bir hatadır. Buna göre mantığa uymayan bir rivayet âyete muhalefet sebebiyle reddedilmiş olmaktadır.

Ebû Hüreyre, “*Köpek, kadın ve eşek namaz kılanın önünden geçerse namazı bozar*,”¹²⁷ hadisini rivayet edince Hz. Âişe bu rivayeti yalanladı. Hz. Âişe kendisinin çoğu zaman Hz. Peygamber’in önünde durduğu halde onun namazını kıldığını haber verdi.¹²⁸ Hz. Âişe kadınların hayvanlarla bir tutulmalarına alınmış, kadının hayvanlarla bir tutulamayacağı aklı çıkarımını da kullanarak “Bizi eşeklere ve köpeklere mi benzettiniz”, demiştir.¹²⁹

¹²³ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Cennet”, 56; Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Enbiyâ”, 8; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Zühd”, 33; İbn Hanbel, *Fezâilü’s-sahâbe*, 6: 53, 90.

¹²⁴ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Cenâiz”, 87; “Megâzi”, 8.

¹²⁵ Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 48.

¹²⁶ Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 46.

¹²⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Salât”, 90, “İlim”, 18, “Ezan”, 161, “Cezâü’s-sayd”, 25; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Salât”, 254; Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, “Kasru’s-salât”, 38; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Salât”, 110, 113; Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Salât”, 252; Nesâî, *Sünenü’l-Nesâî*, “Kible”, 7.

¹²⁸ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Salât”, 22, 99, 102, 103, 104, 105, 108, “Amel fi’s-salât”, 10, “Vitir”, 3, “İsti’zan”, 37; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Salât”, 265-267; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî İbn Kuteybe, *Te’vilü muhtelifi’l-hadis*, ed. Muhammed Muhyiddin el-Asfar, 2. Bs (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1999), 73; Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 56, 76.

¹²⁹ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Megâzi”, 12, “Libas”, 88, “Bedu’l-halk”, 7; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Libas”, 81, 83; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Salât”, 38; Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 62.

Hiz. Âiſe, “Uğursuzluk üç ſeydedir: evde, kadında ve atta”,¹³⁰ hadisi için, Ebû Hüreyre'nin, hadisin sadece sonunu duyduğunu ya da ezberlemediğini hadisin “Allah Yahudileri kahretsin, ſöyle derler: Uğursuzluk üç ſeydedir: evde, kadında ve atta”,¹³¹ ſeklinde olduğunu söylemiſtir.¹³² Bir rivayette durum biraz farklı ama daha açık olarak anlatılır: Ebû Hüreyre'nin bu hadisini Hiz. Âiſe duyunca müthiſ öfkelenildi ve “Kur'an'ı Ebû'l-Kâsım'a indiren Allah'a yemin ederim ki o böyle söylemedi”, dedi. Buna göre Hiz. Peygamber bu ſözü câhiliye insanların ſözü olarak söylemiſtir.¹³³ Yukarıdaki hadisi “Uğursuzluğa inanmak ſirkir”,¹³⁴ hadisi de nakzetmektedir. İmam Muhammed hadisi “Eğer uğursuzluk olsaydı, kadında, evde ve atta olurdu”, ſeklinde bir yorum yapmıſtır. Yoksa aslında bunlarda uğursuzluk yoktur.¹³⁵

Ebû Hüreyre “Vitr kılmayanın namazı yoktur,” hadisini rivayet etmiſti. Hiz. Âiſe hadisi duyduğunda reddetmiſ, “Bunu Ebû'l-Kâsım'dan kim iſitmiſ” demiſ, beſ vakit namazı eksiltmeden kılana Allah'ın azap etmeyeceğine dair ahdi olduğunu haber veren hadisle¹³⁶ nakzetmiſtir.¹³⁷ Keza çok hadis nakleden sahâbeden Câbir b. Abdullah da suyun ancak su ile vâcip olduğu yani gusül için inzal gerektiğine dair bir hadis rivayet etmiſti. Konu Hiz. Âiſe'ye sorulunca o aynı cevabı vererek hadis rivayetinin yanlıſlığını ispat etmiſtir.¹³⁸

Allah'a kavuſmayı isteyene Allah'ın da ona kavuſmak isteyeceği, istemezse istemeyeceğini hadisini Ebû Hüreyre rivayet etmiſtir.¹³⁹ Hadise göre ölümü istemek gerekiyordu. Hadis Hiz. Âiſe'ye sorulduğunda hadisin sekerât anı için olduğunu Ebû Hüreyre'nin bu ſözü de yanlıſ anlayıp rivayet ettiğini ifade etmiſtir.¹⁴⁰

Buhârî, Müslim, Tirmizi, İbn Mâce'de geçen bir Ebû Hüreyre hadisine göre “Hz. Peygamber'le birlikte bir davetteydik. Kendisine bir koyunun kol eti ikram edildi. O kol etini

¹³⁰ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Cihâd”, 47, “Tıb”, 43; Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “Selam”, 115; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Tıb”, 24; İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “Nikâh”, 55; İbn Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, 1: 174, 180.

¹³¹ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1985), 215.

¹³² Zerkeſî, *Hiz. Aiſe'nin Eleſtirileri*, 42.

¹³³ İbn İmrânî, *el-Enbâ fi târihi'l-hulefâ*, 6: 150, 240, 246; İbn Kuteybe, *Te'vîl*, 170.

¹³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Tıb”, 24.

¹³⁵ Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî Mâlik b. Enes, *Muvattâü'l-İmam Mâlik rivayetü Muhammed b. el-Hasan eſ-Şeybânî*, critical ed. Takıyyüddin en-Nedvî (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1992), 338.

¹³⁶ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, “İkâme”, 194; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Salât”, 338; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, “Salatü'l-leyl”, 14; Abdullah b. Muhammed İbn Ebî ſeybe, *Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ahâdis ve'l-Âsâr* (Beirut: Dâru'l-Fıkr, 1994), 2: 91; Zerkeſî, *Hiz. Aiſe'nin Eleſtirileri*, 91; İbn İmrânî, *el-Enbâ fi târihi'l-hulefâ*, 5: 317.

¹³⁷ Zerkeſî, *Hiz. Aiſe'nin Eleſtirileri*, 91.

¹³⁸ Süleyman b. Salih es-Sinyan, *İstidrâkü Ba'dî's-Sahâbe*, 1/129.

¹³⁹ Müslim, “Zikir”, 15,17; Nesâî, “Cenâiz”, 10.

¹⁴⁰ Zerkeſî, *Hiz. Aiſe'nin Eleſtirileri*, 93, 94.

severdi ve o onu ön dişleriyle sıyırdı,” denilmiştir. Bir diğer rivayet şöyledir: “...koyunun en sevdiği tarafı burasıydı.”¹⁴¹ Keza Hz. Peygamber’in zehirlenmesinin de bir ön kol etiyile olduğu nakledilir.¹⁴² Bu hadis Ebû Dâvûd’da “*Etlerin En Lezzetlisi*” başlığı altında verilmiştir.¹⁴³ Bu tür konuları en iyi bilenlerden olan Hz. Âişe, Ebû Hüreyre’nin meseleyi nasıl yanlış anladığını da açıklamıştır: Hz. Peygamber kol etini çok sevdiği için değil kolay piştiği, yenmesi kolay olduğu ve genelde de onu bulabildiği için yiyordu.¹⁴⁴ Hz. Âişe bu açıklamasıyla Hz. Peygamberi sadece taklit etmenin sünnet görülmesinin yanlışlığına da işaret etmiş olmaktadır.

Abdullah b. Ömer “*Ansızın ölüm müminlere bir gazaptır,*” şeklinde bir hadis rivayet etmişti. Hadis Hz. Âişe’ye ulaşınca İbn Ömer’in hadisi yanlış anladığını şöyle açıklamıştır: “Allah İbn Ömer’e mağfiret etsin. Resûlullah “*Ani ölüm müminler için suhulet, kâfirler için bir gazaptır, buyurmuştur.*”¹⁴⁵

Keza İbn Ömer’in rivayet ettiği “*Ay 29 gün çeker*”, hadisini Hz. Âişe düzeltmiştir: “Resûlullah böyle demedi” o, *ay bazen 29 çeker buyurdu*”, demiştir.¹⁴⁶ Ehl-i hadîs perspektifine sahip olduğunu iddia ettiğimiz İbn Ömer’in hadisi bu şekliyle kabul edip rivayet etmesi de iddiamızı güçlendirmektedir. Zira ayın bazen 30’a tamamlandığı o dönemde iyi bilinen bir husus olmasına rağmen o sözü sorgulamadan anladığı gibi rivayet etmiştir. Nitekim Ramazan ayı bazen 30 gün tutulur.

Hadisleri ezberlemede, rivayet etmede ve başkalarına nakletmede sahâbe arasındaki farklılık tabiidir. Mezkûr farklılıklarla ilgili olarak sahâbe birbirini eleştirmiştir. Bu eleştiri ve düzeltmelerde sözün Kur’ân’a aykırı olması, sözün sahih sünnete muhalefet etmesi, keza sözün tarihe-vâkıya ters olması ve sözün mantık ve akla muhalefet etmesi etkili olabilmiştir. Keza fakih olan sahâbiler olmayan bazı sahâbilerin bazı söz ve fetvalarına müdahale etmişlerdir. Örneklerde de görüldüğü gibi Hz. Âişe bu vb. birçok rivayeti ya tashih etmiş ya da rivayeti doğru bulmayarak reddetmiştir. Örneğin kadının namaz kılanın önünden geçmesi sebebiyle namazın bozulması,¹⁴⁷ öpmenin abdesti bozması,¹⁴⁸ aklıktan ölen bir kedi için cehenneme giren kadın¹⁴⁹ rivayetlerinde olduğu gibi Ebû Hüreyre’nin bazı

¹⁴¹ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, “İmân”, 328.

¹⁴² Buhârî, “Enbiyâ”, 3; Müslim, “İmân”, 327, 328; Tirmizî, “Et’ime”, 34, “Kıyâme”, 10; İbn Mâce, “Et’ime”, 28; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 20.

¹⁴³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Et’ime”, 28.

¹⁴⁴ Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, “Et’ime”, 34; Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 63.

¹⁴⁵ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif, 1985), 4: 104; Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 91.

¹⁴⁶ Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 97.

¹⁴⁷ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, “Salât”, 104; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Salât”, 112; Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 66.

¹⁴⁸ Zerkeşî, *Hz. Aişe’nin Eleştirileri*, 66.

¹⁴⁹ İbn Hanbel, *Fezâilü’s-sahâbe*, 2: 519.

rivayetlerini red ve tenkit etmiştir.¹⁵⁰ Ebû Hüreyre'nin birçok rivayetinde hatalar sadır olunca yine bir gün Ebû Hüreyre'nin bir yanlış anlamasını düzeltirken şöyle demiştir: "Resûlullahtan hadis rivayet ettiğin zaman ne rivayet ettiğine bir bak!"¹⁵¹ Urve b. Zübeyr'in Ebû Hüreyre için söylediği "doğru söyledi fakat yanıldı" sözünün anlamı sorulduğunda cevaben, "doğru duymuş ama aktarırken bazılarını karıştırdı," demiştir.¹⁵² Bu ifade de keza Ebû Hüreyre'nin hadisleri hem anlamada hem nakletmede tasarruflarda bulunduğunu lakin bunları zihninde bağdaştırmadığı için tenâkuzlara ve yanlış anlamalara düştüğünü göstermektedir. Bu ise parçacı/nakilci bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Ehl-i hadîs'in parçacı bakış açısına sahip olduğu bilindiğinde Ebû Hüreyre gibi sahâbenin de Ehl-i hadîs perspektifiyle benzeştiği sonucunu çıkarmak mümkündür.

Sonuç

İslâm düşüncesinde farklı düşünüşün fıkıh ve İslâm hukukundaki karşılığı Ehl-i re'yy ve Ehl-i hadîs'tir. Farklı anlama ve yorumlamada Ehl-i re'yyde rasyonel bakış, Ehl-i hadîs'te ise parçacı/nakilci bakış ön plandadır. Ehl-i re'yy için naslar üzerinde akıl yürüterek hüküm çıkarmak, Ehl-i hadîs içinse nasların rivayetiyle meşgul olmak daha ön plandadır. Her iki ekol de II. asırda gelişme göstermişler ve III. asırda literatürün de zenginleşmesiyle karşılıklı reddiyeleşmeler artmıştır. III. asırda mihne olayları yaşanmış ve tartışmalar Ehl-i hadîs'in ağırlığı altında günümüze kadar devam etmiştir. Mihne olayı Ehl-i hadîs-Ehl-i re'yy gerilimini arttırmış ve günümüz başta hadis literatürü olmak üzere bütün İslâm ilimlerini ve edebiyatlarını etkilemiştir.

Ehl-i hadîs ve Ehl-i re'yy; iki ekol de İslâm düşüncesinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Lakin mihne olaylarından sonra merkez olan Bağdat ve çevresinde Ehl-i re'yy, Mu'tezile etkinliği azalmış ve süreçle beraber Mu'tezile mezhebi inkıza uğramıştır. Hanefîlerin de mihneden kötü etkilenmeleri, mihne sürecinde aktif rol oynayan Mu'tezile âlimlerinin fıkıhta Hanefî mezhebinden olmasına bağlanabilir.

Bir anlamda rasyonel düşüncenin inkıza uğramasıyla İslâm düşüncesi hadis taraftarlarının temelini attığı kanaldan hayatiyetini devam ettirmiştir. Fıkıhî açıdan Ehl-i hadîs-Ehl-i re'yy çatışmasının köklerini sahâbe döneminde görmek mümkündür.

Büyük sahâbelerin vefat ettiği genç sahâbelerin yaşlandığı dönemde Ebû Hüreyre gibi hadis rivayetine istekliler çokça hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Bu dönemi gören ve Hz. Peygamber'i çok iyi tanıyan Hz. Âişe ve diğer fakih sahâbiler bu rivayetlerden rasyonel olmayanlara ve yanlış anlamalara müdahale etmiştir. Hz. Ömer'in, Abdullah b. Abbas'ın ve Abdullah b. Mes'ûd'un da düzeltmeleri vardır. Daha çok nakilci, taklitçi sahâbe kaynaklı

¹⁵⁰ Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 116.

¹⁵¹ Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Eleştirileri*, 116.

¹⁵² Abdülcebbar, *Fadlül-l-i'tizâl*, 193.

hadis rivayetlerine yapılan itirazları dikkate aldığımızda aslında bunun iki farklı perspektifin çatışması olarak görmek mümkündür.

Sahâbe aralarındaki fikrî ve zihnî farklılıkların bir sonucu olarak birbirini eleştirmiştir. Bu eleştirilerde re'ÿ düşüncesine sahip sahâbe hadis rivayetinin Kur'ân'a aykırı olması, sahih sünnete muhalefet etmesi, keza tarihe-vâkıya ters olması ve mantık ve akla muhalefet etmesi sebebiyle verilen örneklerde görüldüğü üzere eleştirmişler ve genelde de âyetle düzeltmeye gitmişlerdir. Bu eleştiri ve düzeltmelerin daha sonra tâbiîn döneminde Ebû Hanîfe ve ashâbının da hadis usulünde önermeleri Ehl-i re'ÿ in en büyük temsilcisi olan Ebû Hanîfe'nin hadis ahzı perspektifiyle Hz. Âişe ve Hz. Ömer gibi Ehl-i re'ÿ perspektifine sahip sahâbenin bakış açısının aynılığını veya yakınlığını gösterir.

Sahâbe dönemi söz konusu olduğunda rivayet tasarrufları genelde yanlış anlama ve yanlış ezberleme veya yanlış nakletme üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sahâbe sözü bazen Hz. Peygamber'den eksik dinlemiş yani ya başını ya sonunu dinleyemediği için yanlış anlayabilmiştir. Ya da sözü tam dinlediği halde sözün konjonktür bağlantısını kuramadığı için yanlış rivayet etmiştir. Bu hususta Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'in bazı sözlerini yanlış anlaması ve bu anlayışla rivayet etmesine dair nice örnekler vardır. Özellikle Hz. Âişe'nin bazı rivayetlere karşı yaptığı eleştiriler ve düzeltmeler metin tenkidinin ideal örnekleri sayılabilir. Hz. Âişe özelinde bakıldığında 70 kadar meselede yaptığı itirazlar incelendiğinde sekizinde Kur'an'a, 32 meselede sünnete, 16'sında başka bir hadise, dokuz meselede kendi akıl ve re'ÿine dayandığını görürüz. Klasik hadis edebiyatında ise bu tarz bir kritik pek yapılmamış, hadislerin kitaplara alınmasında da bu tarz kritiklere müracaat edilmemiştir. Buna göre sahâbe döneminde tarikleri oldukça az sayıda olan hadislerin eleştiri ve kritiği yapılırken sonraki dönemlerde bu hususta bir gerileme olmuştur. Senet merkezli hadis anlayışının kritik yapmayı zayıflatmasında Ehl-i hadîs ile Ehl-i re'ÿ ve Mutezile mezhepleri arasında tırmanan gerilimlerin tepkiselliğinin etkisi de vardır. Sonuç olarak Ehl-i re'ÿ ve Ehl-i hadîs iki farklı anlama ve algılama biçimidir. Ehl-i hadîs'in iddiasına göre Ehl-i hadîs sahâbenin yolundadır. Halbuki 15 maddede verilen 25 kadar örnekte görüldüğü üzere Ehl-i re'ÿ de en az Ehl-i hadîs kadar sahâbenin yolundadır. Lakin Ehl-i hadîs takibi taklit üzere götürürken Ehl-i re'ÿ dini anlama üzerinden götüren sahâbenin yolundan gitmektedir. Buna göre iki ekolün de sahâbede izdüşümü vardır. Bu sonuca göre Ehl-i hadîs'in Ehl-i re'ÿ hakkında sünnet düşmanı olduğu ve dini bozduğu iddiası asılsızdır. Hem Ehl-i hadîs perspektifinde taklit üzere gittiğinden konuyu anlamama ve büyük resmi görememe sorunu vardır. Ehl-i re'ÿ 'in ise yanlış anlayıp yanlış yorumlama tehlikesi vardır. Duygusallıkla konuda taraf tutup ona göre okuma hatası ise iki taraf için geçerlidir. Ehl-i re'ÿ 'in bu zaafının hal çaresi ise konu hakkında yeterli ve objektif bilgiye sahip olabilmesidir. Sonuç olarak Hz. Âişe Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbas, Hz. Ali vb. sahâbenin meseleleri değerlendirmede ve hüküm istinbâtında re'ÿe başvurmuşlardı. Bu değerlendirmelerin bir kısmının Hz. Peygamber'in huzurunda olması veya ikrar etmesi de re'ÿ ve kıyas karşısındaki tutumunun müsbet olduğunu gösterir.

Kaynakça | References

- Abdülcebbar, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-Kudât Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî et al. *Fadlû'l-î'tizâl ve tabakâtü'l-Mu'tezile*. ed. Fuâd Seyyid. Beyrut: el-Ma'hedu'l-Almaniyyü li'l-Ebhâsi's-Şarkiyye, 2nd Ed., 2017.
- Ahmed Emin. *Duha'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Ahmed Emin. *Fecrû'l-İslâm "İslam'ın Doğuşu."* çev. Ahmed Serdaroğlu. Ankara: Kılıç Yayınları, 1976.
- Aşıkkutlu, Emin. "'Arkasından Ağlanması Sebebiyle Ölüye Azap Edilir' Hadisine Sosyo-Kültürel Bağlamda Bir Yaklaşım". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2006), 33–66.
- Aydın, Abdullah - Ögüt, Salim. "Ehl-i Hadîs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb. *Şerefü ashâbi'l-hadîs*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1972.
- Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali el-. *Târîhu Bağdâd ev Medîneti's-selâm*. ed. Mustafa Abdulkadir Ata. 14. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fi. *Sahîh-i Buhârî*.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Cu'fi. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. çev. Mehmed Sofuoğlu. 17. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*. İstanbul: Kitabevi, 2001.
- Çan, Abdullah. *Hicrî İlk Üç Asırda Râvilerin Rey Sebebiyle Tenkide Uğraması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çelebi, İlyas. *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Abdullah b. Mes'ûd". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. critical ed. Abdusselam Muhammed Ali Şahin. 3. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Çetinkaya, Mehmet. *Sahih-i Buhari ve Mezhepler*. Ankara: İlahiyat, 1st Ed., 2023.
- Çetinkaya, Mehmet - Kubat, Mehmet. "Mihne ve Mezhepsel Etkileri". *İnönü University International Journal of Social Sciences* 13/1 (2024). <https://doi.org/10.54282/inijoss.1446040>
- Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistanî. *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*. trans. İsmail Lütüf Çakan. 17. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1987.
- Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistanî. *Kitâbü's-Sünen, Sunenu Ebû Davud*. ed. Muhammed Avvame. Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1998.
- Ebû Nuaym İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10. Kahire: Matbaatü's-Saade, 1974.
- Ebû Yusuf, Yakub bin İbrahim. *Kitâbü'l-Harac*. trans. Ali Özek. İstanbul: Özek Yayınları, 2. Basım, 1973.

- Erul, Bünyamin. "Sahâbenin Sünnet Anlayışı." *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. 44/13-46. 2. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan b. Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilafü'l-musallîn*. critical ed. Naim Zarzûr. 2. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1990.
- Evezâî, Abdurraman b. Amr. *Sünen-i Evzâî*. trans. Pekcan Ali et al. Konya: Armağan Kitap, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: TDV Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. ed. Mustafa Abdulkadir Atâ. 4. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah en-Nemerî el-Kurtûbî. *Câmiu beyânî'l-ilm ve fazlihi vemâ yenbağî fi rivayetihî*. ed. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2. Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah en-Nemerî el-Kurtûbî. *el-İntikâ fi fezâilî'l-eimmeti's-selâseti'l-fukahâ: Mâlik b. Enes el-Asbahî el-Medenî, Muhammed b. İdris eş-Şafiî el-Muttalibî, Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit el-Kûfî*. Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1997.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-Musannef fi'l-ahâdis ve'l-âsâr*. 15. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1994.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. ed. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz - Muhammed Fuâd Abdalbâkî. 13. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1987.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Halil Kendir. 2. İstanbul: Yeni Şafak, 2004.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. 4. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî. *Fezâilü's-sahâbe*. ed. Vasiyullah Muhammed Abbas. 2. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1983.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî. *Müsned*. d. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid. 50. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- İbn Hibbân, Muhammed bin Ahmed. *Sahîhu İbn Hibbân el-Müsnedü's-sahih ale't-tekâsim ve'l-envâ'*. ed. Mehmet Ali Sönmez - Halis Aydemir. 8. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- İbn İmrânî, Muhammed b. Ali. *el-Enbâ fi târihi'l-hulefâ*. ed. Kâsım Sâmîrî. Kahire: Dâru'l-Ufuki'l-Arabiyye, 1st Ed., 2001.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebu Bekir. *İlamü'l-Muvakkîin an Rabbi'l-Âlemîn*. ed. Muhammed Abdüsselam İbrahim. 4. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe Dîneverî. *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs* 2. ed. Muhammed Muhyiddin el-Asfar. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*. ed. Muhammed Muhyiddin el-Asfar. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım., 1999.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*.

- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *İslam Tarihi: el-Kâmil fi't-tarih Tercümesi*. çev. Ahmed Ağırakça. 10. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- İşcan, Mehmet Zeki. *Seleflik/İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*. Kitap Yayınevi, 5. Basım, 2014.
- Kallek, Cengiz. "Müellefe-i Kulûb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/473. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kandemir, M. Yaşar. "Muâz b. Cebel". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/94. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kılıçer, M. Esad. "Ehl-i re'ÿ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/520-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2000.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî. *Muvatta'*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1997.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî. *Muvattaü'l-İmam Mâlik rivayetu Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*. ed. Takıyyüddin en-Nedvî. 3. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992.
- Müslim, Müslim b. el-Haccâc. *Sahih-i Müslim*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Nûrî en-. *Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî*. 18. Müessesetü Kurtubâ, 1994.
- San'ânî, Abdurrazzak b. Hemmam es-. *Musanef*. critical ed. Habîbü'r-Rahmân A'zamî. 12. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 2. Basım, 1983.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-nihal*. ed. Emir Ali Mehnâ - Ali Hasan Fâûr. 2. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- Süleyman b. Salih es-Sinyan. *İstidrâku ba'di's-sahâbe mâ hufiye alâ ba'dihim mine's-sünen*. 2. el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi Medîneti'l-Münevvere, 2008.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. 10. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1985.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. 10. Riyad: Mektebetü'l-Meârif, 1985.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-. *Tefsirü't-Taberî=Câmiü'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. critical ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Merkezü'l-buhûsî ve'd-dirasâtî'l-Ârabiyye ve'l-İslamiyye bi Darî Hecer, 2001.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Selâme Ezdî Hacrî Mısırî. *Şerhu Meânî'l-âsâr*. 10. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2021.
- Tahtacı, Hakan. "Fâtıma Binti Kays ve Rivayetleri (Nafaka ve Süknâ Meselesi)". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42 (2022), 249-262.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1985.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa et-. *Sünenü't-Tirmizi*. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.

- Uludağ, Süleyman. “Makam”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 27/409–410. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Usmânî, Muhammed Taki. *Sünnet’in Bağlayıcılığı*. çev. İbrahim Kutluay. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-. *el-İcâbe li-iradi ma istedrekethu Aişe ale’s-sahabe*. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2004.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-. *Hız. Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*. Ankara: Otto Yayınları, 2012.